

Sällskapet väcker och främjar intresse för kyrkohistoriska studier och forskning om Skara stift. Grundat 1992.

MEDLEMSBLAD 4 2024

ÅRGÅNG 32. ISSN: 1103-3959.
REDAKTÖR: JOHNNY HAGBERG

SKARA STIFTSHISTORISKA SÄLLSKAP

Skara stift fångad i en tavla

Vid avtackningen av biskop Åke Bonnier i samband med hans stavnedläggning i Skara domkyrka den 14 september 2024 erhöll han från Skara stift en målad tavla. Konstnären är den välkände Leif Holgersson från Broddetorp och konstnären har på ett speciellt sätt lyckats att fånga in stiftets historia i tavlans olika rutor.

Här finns biskopsstolen i Husaby kyrka från 1100-talet. Den Heliga Gravens kyrka i Forshem med västportalens Tympanon där Kristus välsignar kyrkan.

Adalvardkalken från 1100-talet som hittade i en biskopsgrav i domkyrkan. Skara stads medeltida sigill finns med liksom bilden av Kristus som dör på korset och blir stucken i sidan.

Avbildad är den mäktiga domkyrkan med anor långt tillbaka i tiden. En medeltida katedral som varit med om både brand, pest och krig. En kyrka som brunnit många gånger men alltid byggts upp på nytt.

Biskopinsignierna som är kräkla, mitra och sköld finns i en av rutorna.

Husaby kyrka på det blommande berget var den första domkyrkan under tre biskopars tid. Tranor vid Hornborgasjön är en del av landskapets identitet. Och självklart finns biskopsgården i skön sommarskrud avbildad.

1010 år sedan Thurgot

I år är det 1010 år sedan den förste biskopen satte "stol och stav" i våra bygder, och så bildades Skara stift.

Kristna fanns här tidigare, men med biskopen kom kyrkans organisation hit. Påven hade äntligen, efter 1000 år av kyrklig närvaro på kontinenten och runt Medelhavet, beslutat att nu ska kyrkan vidare, så långt norrut som till "de båda ädla götafolken". Biskopens namn var enligt Äldre Västgötalagen Thurgot.

Läs mer på sid 4

Estlandssvensk historia

Från 1200-talet fram till 1944 fanns många människor bosatta i Estland med rötter i Sverige. Estlandssvenskarna var främst lokaliserade till öarna och till kusten. Vissa öar var helt svensktalande som ex. Runö. 1944 lämnade runt 10 000 svenskar Estland för att bosätta sig i Sverige. En mindre antal stannade kvar.

S:t Mikael's församling i Tallinn (Reval) har varit navet för de svenskkyrkliga och fungerar än idag som centrum för svenskt gudstjänstliv.

Läs mer på sid 8

Gud har välsignat mitt verk

Hur motiverade Gustav III statsvälvningen år 1772 för Skara stifts prästerskap och hur mottogs nyheten om denna statsvälvning av Skara stifts konsistorium? För att ta reda på det har protokoll och skrivelser från Skara stifts konsistorium samt brev från Gustav III till samma konsistorium undersökts. Slutsatserna beskrivs i artikeln "Gud har välsignat mitt verk" som är ett citat från Gustav III:s tal till ständerna den 21 augusti 1772.

Läs mer på sid 23

Efter Anton Niklas Sundberg

Skaraborgs Läns Tidning.

N:o 10 ¹ / ₂	Lördagen den 3 Februari	1900.
Skara 1900. Peltensonska Boktryckeriet.		

Ärkebiskop Sundberg död.

Upsala den 2 februari.

Ärkebiskopen afled i dag kl. 4,40 e. m.

Anton Niklas Sundberg, född den 26 maj 1818 i Uddevalla, blef 1836 student i Upsala, 1842 filos. doktor (primus), 1845 teol. kandidat och docent, 1849 teol. adjunkt i Lund, 1852 professor och 1861 domprost samt 1864 biskop i Karlstads stift och 1870 ärkebiskop i Upsala.

I det politiska lifvet har han deltagit först som ledamot af prästeståndet vid 1859—66 års ständsriksdagar, sedan i 2:dra kammaren 1867—72 som dess förste talman och slutligen i 1:sta kammaren 1876—92, som dess talman 1878—80. Tvänne gånger erbjuden att öfvertaga eklestastikportföljen, fick han i jan. 1888, under den dåvarande skarpa brytningen inom det politiska lifvet, det för en ärkebiskop högst ovanliga uppdraget att bilda en ny regering, men afböjde förtroendet. 1869 blef han ledamot af kyrkolagskommittén, 1871 ordförande i bibelkommissionen, 1875 ordförande i kommittén för utarbetande af en ny katekes och ordförande i svenska kyrkans missionsstyrelse. Hedersledamot af vitterhetsakademien 1874, ledamot af svenska akademien samma år, ledamot af vetenskapsakademien 1877. Teologie doktor i Lund 1860 och juris hedersdoktor i Köpenhamn 1879. Som talman var Sundberg utmärkt genom övild och skarpsinne, och som riksdagsman häfdade han, särskildt i kyrkliga frågor, sin själfständigt konservativa uppfattning.

I förra medlemsbladet berättade undertecknad om hattmakarsonen Anton Niklas Sundberg från Uddevalla som blev ärkebiskop 1870. Han gjorde sig känd som en orädd och slagfärdig primas för Svenska kyrkan. Han räddes varken konung eller riksdag när han brukade sin vassa tunga. Anekdoterna och historierna om honom är många. Skulle någon idag i hans ställning våga uttrycka sig som han gjorde?
En läsare har skickat in följande historia:

Oskar II led ofta av uppsvälld mage, vilket ställde till lite pinsamheter för honom.

Anton Niklas Sundberg var vid denna tid ärkebiskop och väl sedd vid många middagar som gavs på slottet. Vid ett sådant tillfälle kände kungen att han var tvungen att släppa väder, och gick ut i ett angränsande rum, där han trodde att han var ensam, men ärkebiskopen som hade ett ärende till kungen och sett att han gick iväg följde efter. Kungen släppte på trycket, men såg först därefter att ärkebiskopen fanns bakom honom. Kungen skyndade fram till fönstret och öppnade det, och sa uppsluppet:

— Så vackert väder vi har.

Ärkebiskopen svarade:

— Och så mycket se'n då!

Sundberg avled den 2 februari år 1900. Han begravdes av sin efterträdare, biskopen i Västerås Johan August Ekman, i Uppsala domkyrka och stoftet vilar på Gamla kyrkogården

i Uppsala. Ekman var den siste av 15 biskopar som Sundberg kom att viga.

Husarsonen som blev ärkebiskop

Den blide och försynte Ekman var husarson från Hjälsstad i Skaraborgs län och född 1845. I temperament och framtoning helt annorlunda än Sundberg.

Efter studier i Uppsala blev han prästvigd för Skara stift 1873. Han fortsatte sina studier i Uppsala och blev docent i exegetisk teologi 1877 varefter han 1887 blev professor i *teologiska prenotationer och teologisk encyklopedi*. 1896 blev han förste teologie professor och domprost i Uppsala och efter bara två år biskop i Västerås stift. Efter ytterligare två år blev han Anton Niklas Sundbergs efterträdare som ärkebiskop, prokansler vid Universitetet och kyrkoherde i Bälunge. Han blev teologie doktor 1893 och filosofie hedersdoktor 1900.

Liksom sin företrädare var han barnlös.

Ärkebiskopsvalet 1914

Den 30 december 1913 avled Ekman. Vem skulle bli hans efterträdare? Två kandidater sågs vara givna för uppgiften; Hjalmar Danell (1860-1938) som var biskop i Skara sedan 1905 och J. A. Eklund (1863-1945), biskop i Karlstad sedan 1907.

En av kandidaterna ansåg sig nog självskriven — Eklund! Vem kunde vara bättre att efterträda husarsonen från Västergötland än skomakarsonen från Ryda i Västergötland

(om denna socken handlar egentligen Eklunds psalm *Fädernas kyrka*)? Eklund var ingen vän av Söderblom. Han tyckte inte om dennes teologi. Att Söderblom slagit ut honom vid professorstillsättningen 1901 gjorde inte saken bättre. På ett förenklat sätt kan man säga att Söderblom stod för ett mer radikalt tänkande. Eklund för det grundmurade konservativa. Ärkebiskopsvalet blev dock en överraskning för många.

Efter lottning inom en av valkorporationerna och under ecklesiastikminister Karl Gustaf Westmans statsrådstitid blev Söderblom utnämnd till ärkebiskop den 20 maj 1914. I och med utnämningen blev han också prokansler för Uppsala universitet samt kyrkoherde i Bälinge församling. Avgörande för utnämningen var inte hans teologiska eller kyrkopolitiska ställningstaganden, utan att statsmakten önskade få en prokansler som inte skapade konflikt med universitetet. Man följde här universitetsprofessorernas önskan i valet.

Och någon konflikt med universitetet blev det aldrig. Tvärtom. Söderblom blev till akademikernas glädje utnämnd till Hedersdoktor vid 13 universitet - i teologi, filosofi, juridik och medicin.

Ärkebiskopsvigd för 110 år sedan

Söderblom vigdes till ärkebiskop den 8 november 1914 (vilket blev första gången sedan 1670, som en ärkebiskopsvigning ägde rum; alla ärkebiskopar däremellan var redan biskopar vid utnämningen till ärkebiskop). Genom sin internationella gärning och sitt fredarbete (Nobels Fredspris 1930) går han till Svenska kyrkans historia som en av de främsta ärkebiskoparna genom historien. Hans intellektuella kapacitet var mycket stor liksom hans arbetsförmåga och driftighet. En av hans stora gåvor var att han såg människor, inte minste de små och svaga.

Mycket av det ekumeniska arbetet som kyrkor idag bedriver har utan tvekan sin grund i Söderbloms initiativ. Epokgörande var det ekumeniska mötet 1925 som hölls i Stockholm på Söderbloms initiativ och inbjudan. Mötets officiella namn var "Stockholm 1925 – The Universal Conference on Life and Work". Ekonomiskt fick han det hela att gå ihop genom att själv skaffa in pengar för mötet. Trots att det hölls i skuggan av det första världskriget och i en fortsatt spänning mellan de länder som deltagit i kriget anses mötet ha haft en viktig funktion för avspänning och fred. För många blev mötet en stor upplevelse. Vid hälsningsanförandet talade ärkebiskopen till samtliga delegater på deras eget språk. En av dem som var där har berättat hur han för första gången som präst (präst-

vigd 1922) deltog i ett nattvardsfirande och att han upplevde att himmelen var nära. Hans namn var Gunnar Rosendal. Senare känd som den kyrkliga förnyelsens centralgestalt. Nattvardsgången förändrade hans liv och kom därmed också att i förlängningen betyda en annan syn på nattvarden i Svenska kyrkan.

Söderblom var född 1866 i Trönö och avled den 12 juli 1931 och begravdes i Uppsala domkyrkas kor vid sidan av den förste protestantiske ärkebiskopen Laurentius Petri. Även makan Anna (1870-1955) är gravsatt här.

Söderbloms efterträdare blev Erling Eidem vars biografi är anmäld i förra numret av detta medlemsblad.

Till sist några kuriositeter kring Söderblom som finns återgivna i intervjuer i *Kyrkans Tidning* nr 7/1992:

Söderbloms dotter Lucie Runestam berättar; "En gång åkte pappa ner till slottet för att förmä Gustav V att inte idka älgjakt på en långfredag. Och han lyckades. Tänk att han vågade!"

Söderbloms sekreterare Gerda Rodling berättar om ett besök i Paris; "Ärkebiskopen passade då på för en gång skull att besöka ett flott restaurang. Han tog med sig sin sekreterare, dottern Yvonne, som låg vid Sorbonne, och en gammal väninna till familjen. Alla bord är upptagna, blev det snorkiga beskedet från en hovmästare, varvid Söderblom vände sig till den äldre damen och på franska meddelade:

"Tyvärr madame la Princesse, tyvärr ers höghet, det finns inga bord. På nolltid fick de både bord och förnämlig betjäning. De skrattade i smyg och fortsatte tilltala varandra med adliga franska titlar då hovmästaren var i närheten."

Johnny Hagberg

Domprosten som inte dansade

År 1889 hade regeringen att utnämna ny domprost i Skara efter A. F. Sondén (1807-1885). Det blev kyrkoherden i Falköping, prosten N. J. Linnarsson (1833-1904). På den tiden ansågs det att man tackade både Konungen och ärkebiskopen för utnämningen. Efter audiens hos Oscar II begav sig domprost Linnarsson till Uppsala för att tacka ärkebiskop A.N. Sundberg. Han blev hjärtligt mottagen av denne. "Välkommen bror Linnarsson", sade Sundberg. "Här spelar man kort och därinne dansar man." Linnarsson, sedan ungdomen plågad av en höftsjuka svarade "Jag tror jag dansar".

Bengt O. T. Sjögren

Tiotio år sedan som Skara stifts förste biskop

Det har handlat mycket om biskopsval och biskopsbyte i Skara stift på sistone. Den 84:e i series episcoporum har vigts och sänts ut i ämbete och tjänst. De 81:a, 82:a och 83:e var med och kunde med händer påläggande representera successionen av biskopar i stiftet. Tanken går bakåt till alla dem som under mycket skiftande tider haft samma uppdrag.

En biskop ska göra tre saker: viga, visitera och välsigna. En biskop ska vara, i kollegium med alla biskopar, en garant för kyrkans enhet och för att det apostoliska vittnesbördet "rent och klart" förkunnas i ord och handling. Så bevaras kyrkan enligt Kristi grundläggande förordningar.

I år är det 1010 år, tiotio, sedan den förste kristna biskopen satte "stol och stav" i våra bygder, och så bildades Skara stift. Kristna hade funnits här tidigare, men med biskopen kom den kristna kyrkan som organisation hit. Påven i Rom hade äntligen, efter 1000 år av kyrklig närvaro på kontinenten och runt Medelhavet, beslutat att nu ska kyrkan vidare, så långt norrut som till "de båda ädla götafolken" (Adam av Bremen). Den förste biskopens namn enligt Äldre Västgötalagen var Thurgot.

Thurgot kom alltså hit år 1014. Han har blivit kallad för "missionsbiskop", men om man med det tänker sig att han kom för att missionera ett totalt hednaland tänker man fel. Det fanns redan rätt många kristna släkter här, vilket bland annat utgrävningarna i Varnhem visar. Där har man funnit ett stort antal kristna gravar, de äldsta från slutet av 800-talet. Där har alltså präster döpt och firat mässa innan det att

Thurgot kom, vilket vi vet genom det resealtare man funnit. Det visar att religionsskiftet skedde succesivt och tog lång tid. Men med Thurgot kom kyrkan som kyrka på plats. Och snart fanns det även en domkyrka. Och därmed ett stift, för så framträder kyrkan. Biskopen kunde viga präster, som betjänade de gårdar och släkter där man vänt sig till "Vite Krist". Kapell och gårdskyrkor byggdes. Fler och fler anslöt. På 1100-talet exploderade antalet kyrkor. En sockenorganisation bildades. Över allt utövade biskopen sitt "episkope" – främjande och tillsyn.

Kristnandet ska alltså ses som en process under ett antal hundra år. Våra förfäder i Västsverige seglade i västerled på färder som inte så ofta som vikingalegenderna vill utmåla var rena härjningar, utan handlade om handelsresor, när man bytte, köpte och sålde. Och kom i kontakt med kristen tro, kultur och religion. Säkerligen utövade den en lockelse på dem som fått sin religiösa föreställningsvärld från asatron. I dess krigiska och våldsamma gudavärld med människooffer och krigarnas Valhall som slutmål var grymhet norm. Nu mötte de istället begrepp som medmännisklighet, barmhärtighet och frälsning från det onda. I centrum sågs bilden av kvinnan med barnet i famnen. Så mötte de honom som gjorde gott för alla och hans mor Jungfru Maria. Man tog med sig den nya tron hem.

Kungen döps

Det är inte så länge sedan man lärde ut att vårt land kristnades i och med att Olof Skötkonung döptes 1008 i Husaby. Det torde vara mer rättvisande att säga att Olof då döptes för att han insåg att en majoritet i hans rike redan omfattade tron på Vite Krist. Då kunde inte kungen stå utanför. Men det var en stor brytningstid, i paritet med reformationens århundrade och vår egen tid. Olof Skötkonungs far Erik Segersäll och hans mor Sigröd Storråda hade också låtit döpa sig i början av 990-talet, men Erik tog sedan tillbaka sin asatro. Det var lite fram och tillbaka. Olof var den förste kung som dog kristen.

I och med att kungen och hans hushåll var kristnade öppnades porten för kyrkan som organisation. Då uppstod en maktkamp. Missionärerna kom från olika håll och reste anspråk. Olof Skötkonung hade döpts av den engelske biskopen Sigfrid från York. Västkusten hade täta förbindelser med England så det var inte konstigt. Men den tunga kyrkliga makten utövades från ärkebiskopsdömet i Hamburg-Bremen, som med påvlig uppbackning kom att dra det längsta strået. Den förste biskopen på plats blev alltså Thurgot, född och upp vuxen i Bremen, som vigdes i Hamburg och sändes med sitt följe till Husaby.

Att det blev till Husaby och inte Skara med en gång kan man undra över. Var det bara för att dopet skett i källan vid kungens borg i Husaby, eller var det möjligtvis så att man fruktade Skara som var känt som ett centrum för den hedniska kulten. Det kändes helt enkelt tryggare under kung Olofs beskydd? Det var ju först biskopen Osmund på 1050-talet som flyttade biskopssätet och hans efterträdare Adalvard, som påbörjade bygget av Vår Frus domkyrka i Skara.

Vem var Thurgot?

Vad vet vi om Thurgot, han som blev den förste biskopen i Skara stift? Naturligtvis mycket lite med absolut säkerhet,

som med mycket från denna avlägsna tid. Med den säkerhet som man kan uttala sig om saker för så länge sedan kan vi säga, att han föddes i Bremen och i unga år lämnades till en katedralskola för att så småningom prästvigas. Han måste ha varit framstående eftersom han utvaldes för den stora utmaningen i högan nord. Han biskopsvigdes och fick vid kungsgården i Husaby sin domkyrka. Han fungerade under 16 år som biskop ”i de två götalanden”, det vill säga Östergötland och Västergötland, som även omfattade Värmland och Dalsland. Han avled 21 februari 1030 i spetälska under ett besök i Hamburg. Vår huvudsakliga källa är Adam av Bremens historia från ca 1070.

Det finns legendära berättelser om Thurgot. Sådana har nästan med nödvändighet uppstått när man har haft behov av att bekräfta den egna betydelsen och självständigheten. Det har till exempel sagts att Thurgot egentligen kom från det dåtida Sverige, att han utvaldes och skickades till Hamburg för utbildning och vigning, och att han sedan kom tillbaka och missionerade hos de sina. Det har också påståtts att det var han, och inte biskopen Sigfrid från York, som döpte Olof Skötkonung. Man ville antagligen framhäva den svenska respektive tyska bakgrunden för den nya kyrkan. Eller var det så att, sedan kungen döpts av Sigfrid, döpte Thurgot drottningen och barnen? Helt omöjligt är det inte. Vi tror oss veta att Thurgot och Sigfrid, som hamnade i Växjö, måste ha mötts och att Sigfrid var med på Thurgots begravning i Hamburg.

Västgötarnas biskop

Thurgot var alltså den förste och från början ensam biskop i Götalanden, och Skara stift hörde till Hamburg-Bremens kyrkoprovins. Thurgot hade sin ärkebiskop och sitt biskopskollegium där. 1104 kom man in under ärkestiftet i Lund, som då var danskt, och först 1164 blev Sverige en egen kyrkoprovins med ärkebiskopssäte i Uppsala. Över alla stift och biskopar fanns påven i Rom, och där var biskopar tvungna att få bekräftelse för sina ämbeten och därifrån utgick kyrkorätten.

Det är oegentligt att tala om ”Sverige” på denna tid. Det leder lätt tankarna till nutida förhållanden. Det Thurgot mötte i den tidiga medeltiden var en helt annan samhällsstruktur. Man kan notera att Thurgot kallas för ”västgötarnas biskop” och inte Västergötlands. Han fungerade som en samlande person för det andliga och kyrkliga, som med honom började byggas upp.

Något om biskoparna Adalvard och Osmund

Den äldsta historien för Skarastiftet innehåller självklart osäkerheter, men den kan hängas upp på några personer som vi vet har levat och verkat i våra bygder. Många av dem var främlingar som skickades hit, men de gjorde stora insatser för att stabilisera kyrkans situation och organisation. Efter Thurgots död 1030 kom enligt en biskopslängd engelsmannen Sigfrid tillbaka, han som ska ha döpt Olof Skötkonung. Det berättas att Sigfrid då hade med sig en systerson, Osmund. Han skulle senare komma tillbaka till Västergötland.

Hamburg-Bremen var alltså ärkebiskopssätet. Dit reste Osmund för att studera och prästvigas. Där träffade han så småningom Adalvard, som först var kanik och sedan blev dekan (ett slags domprost) för domkapitlet. Kraftfull ärkebiskop vid denna tid var Adalbert. Vad vi förstår gjorde Adalbert allt han kunde för missionen i Norden. Han beslöt att skicka Adalvard till kung Emund den Slemme i Gamla Uppsala (en

Osmunds minnessten i England

oäkta son till Olof Skötkonung) med uppdrag att få honom vänligt stämd till kristendomen och till Hamburg-Bremens kyrkliga maktanspråk. Där träffade han faktiskt på Osmund.

Osmund i Uppsala

Osmund hade nämligen blivit nekad biskopsvigning både av Adalbert i Bremen och självaste påven i Rom, antagligen för att han hade planer på att göra sig själv till ärkebiskop av Norden. Kung Emund, som inte hade något emot att kyrkans makt kom honom närmare, tänkte att han nog skulle kunna utnyttja Osmund i sin maktkamp, och därför hade han skickat honom till Gnesen i Polen. Där hade han blivit biskopsvigd utan påvligt godkännande. När nu Adalvard stötte på honom i Uppsala såg han till sin förvåning att Osmund lät en korsbärare gå framför sig på dåtida ärkebiskopsvis – ett tecken på en värdighet han ju inte hade enligt Hamburg-Bremen. Han får därför i Adam av Bremens krönika invektiv som huvudlös och landsstrykare.

Adalvard insåg att i Uppsala var han inte välkommen. Kungen hade visst helt egna planer. Han gav sig iväg ”glad över att ha befunnits värdig att lida smälek för Jesu namns skull”. Han for till Västergötland och mötte på kung Stenkil. Han var vänligt inställd till kristen tro och såg till att Adalvard togs om hand av den danske kungen Sven Estridssons före detta fru drottning Gunhild. Hon bodde i Gudhem. Härifrån reste Adalvard, som av Adam av Bremen beskrivs som ”ödmjuk, gästfri och i övrigt en förträfflig västgöte” (!), hem till Bremen med rika gåvor från drottningen till ärkebiskopen.

Adalvard sänds till Skara

Kung Emund insåg efter hand att det var för tidigt att ”star-

ta eget". Han lyckades i alla fall få Osmund att bli biskop i Västergötland efter Sigfrid och det var han hela 1050-talet. När Emund dog förändrades tiderna. Ärkebiskopen i Bremen sände då två biskopliga personer med samma namn till vårt land, Adalvard den äldre till Skara och Adalvard den yngre till Uppsala/Sigtuna. Osmund fann för gott att ge sig av till England och gick i kloster i staden Ely, där man än idag kan se hans gravsten i katedralen. På stenen står "Osmund från Sverige dog i Herrens år 1067". Hans främsta insats var att han beslöt att biskopssätet skulle flyttas från Husaby till Skara, som av hävd var västgötarnas kult-, tings- och marknadsplats. Där skulle domkyrkan byggas.

Adalvard dog 1064 och var alltså bara biskop i Skara i fyra år, men han satte ett mäktigt avtryck. Han var den som enligt den rimmade biskopskrönikan från 1400-talet "lade först grundval under Vår Frus domkyrka/ Han blev död och ligger i Skara/ och sägs fullkomlig i helighet vara". Var och en som idag går ner i domkyrkans krypta kan se en mur från Adalwards domkyrka sträcka sig snett ut över golvet.

Många av dessa fantastiska kyrko- och katedralbyggnationer skapade sägner som berättats i århundraden. Om Skara berättas att en jätte lovade bygga domkyrkan men att han fordrade Adalwards huvud som lön. Jätten sa att om Adalvard visste hans namn när bygget stod klart skulle han få behålla huvudet. Adalvard gick med på det. När han en dag gick i skogen på Billingen hörde han en sång: "Vyss, vyss barnet mitt/ rätt nu kommer far din, Piblak/ hem med biskopens huvud". Det var jättens fru som sjöng för sitt barn och gav alltså Adalvard det namn han behövde. Domkyrkan byggdes och Adalvard fick behålla huvudet.

Adalvard gjorde gott

Biskop Adalvard var en god människa och han trivdes bland västgötarna. Han missionerade även i Värmland och Dalsland, som hörde till Skara stift fram till 1580. Det var Väneren som band samman och att Läckö genom sitt läge var en viktig biskopsborg är lätt att förstå. Adalvard blev till och med kallad på av norske kungen Harald Hårdråde för att lösa en bannlyst rövare från osalighet. Det sågs att kungen visade sin tacksam-

het genom att ge Adalvard så mycket pengar att han kunde köpa 300 slavar fria.

När Adalvard dog 1064 blev han ansedd närmast som ett helgon. En text från 1200-talet säger att han blev begravd i Sankta Marias domkyrka, som han grundlagt, och "thaer liggæer han u Gudz fridhi oc hælghrae mannae". Där ligger han i Guds och helgonens frid. På dödsbädden besöktes han av Adalvard den yngre från Uppsala, som också begravde honom.

I hans grav, som finns i vår domkyrkas krypta, lade man ner en 64 mm hög kalk. Den återfanns på 1700-talet och är Nordens äldsta hantverksföremål, 960 år gammal. Kalken är prästens främsta symbol för den hänvisar till uppdraget att förvalta och utdela sakramenten. En "begravningskalk" lades alltså ner i Adalwards grav för att, symboliskt tänkt, påminna Kristus vid uppståndelsen om vem han var. Runt kuppen står "Adalwardus peccator" (Adalvard syndaren). Det var säkert efter hans eget önskemål, för det var hans tro att han, som vi alla, är en syndare helt och hållet beroende av Guds nåd genom Jesus Kristus.

Vad det så här allt gick till?

Både ja och nej. Det handlar om berättelser som förts genom generationer under 1000 år. Man har naturligtvis dragit ifrån och lagt till när man tyckte att det behövdes. I detaljerna finns osäkerhet, men i skeendet säkerhet. I alla fall finns tillförlitlighet i de olika personernas uppdrag och ansvarstagande. Det som då började och det de gjorde fortsätter med oss idag. 1014 stod Thurgot i Husaby med mitra på huvudet och kråkla i hand. 1010 år därefter har biskop Ulrica fattat staven.

Anders Alberius

Delar av denna artikel har tidigare varit publicerad i Föreningen Västgötalitteraturs Meddelande.

Rättelse till artikel kring

Vardagsstaven och ljusstaken

I föregående medlemsskrift berättade Krister Danell (sid 21) om tre biskopar han var släkt med och om sin pappa domprosten Gustaf Adolf Danell. Till artikeln hade redaktionen (redaktören) några noteringar. Några av dessa behöver dock, efter det att många hört av sig, korrigeras.

Biskopen Anders Fredrik Beckman är inte begravd på Skånings Åsakas kyrkogård utan som den ende biskop, tillsammans med hustrun Albertina, på Skara gamla kyrkogård. Likaså är Gustaf Adolf Danell inte begravd på Skånings Åsakas kyrkogård utan på Hjelmserys gamla kyrkogård.

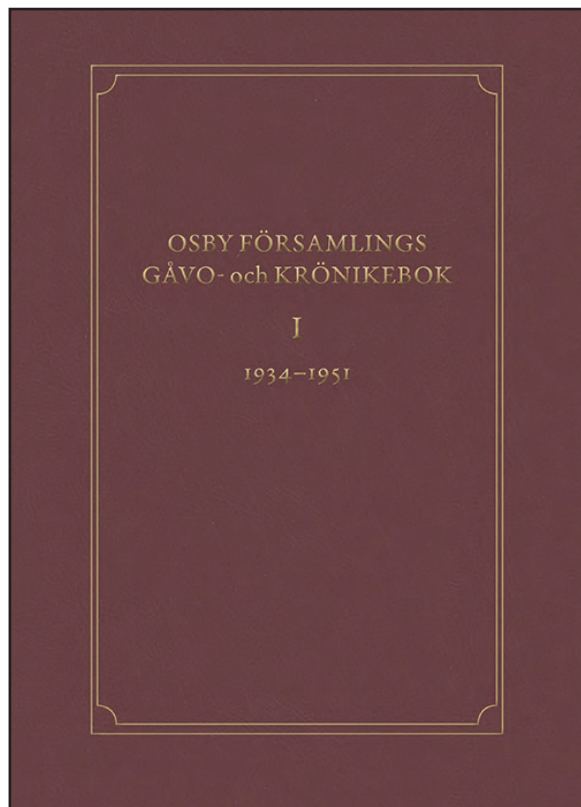
Redaktören är ytterst tacksam för mail och telefonsamtal från läsare som upptäckt felet.

Det som inte kom fram i de redaktionella notiserna var att domprost Gustaf Adolf Danell då han blev fjärde provpredikan vid domprostvalet i Växjö 1957 erhöll 1239 av 2526 avgivna röster.

Silverkråklan som biskop Grape ersatte den indiska med, gjordes av *Kreativ silver* från Trolmen, som ägdes av disponent Wehtje. Han skänkte sina idrottsliga silverpjäser till detta konstverk.

Osby församlings gåvo- och krönikebok

– första delen nu klar

I *Meddelande 2:2021* skrev jag om Osby församlings gåvo- och krönikeböcker, och om arbetet med att ge ut dem. Arbetet har i olika omfattning pågått i närmare sex år, och är ett samarbete mellan Lunds och Skara stiftshistoriska sällskap. Arbetsgrupp för utgivandet har bestått av professor Oloph Bexell, teol. dr Björn Fyrlund, teol. dr Johnny Hagberg, professor Bertil Nilsson. Undertecknad har hållit samman arbetet.

Varför är Osby församlings gåvo- och krönikeböcker intressanta, och varför förtjänar de att ges ut? Svaret har i hög grad med dess författare att göra: Gunnar Rosendal (1897–1988), en av 1900-talets mest kritiserade, omtyckta och inflytelserika präster i Svenska kyrkan.

Rosendal prästvigdes i Lund 1922. Via olika tjänster kom han till Osby som kyrkoherde 1933. Rosendal kallades med tiden allmänt för "Fader Gunnar", och Osby blev ett centrum för "kyrklig förnyelse" och den högkyrkliga väckelsen. Han skrev ett femtiotal böcker, en stor mängd artiklar i svenska och internationella tidskrifter, och han deltog flitigt i den kyrkliga debatten. Efter sin pensionering 1962 fram till sin död var han verksam vid stiftelsen Gratia Dei i Kristianstad, bildad och förverkligad av Rosendal själv.

Under åren i Osby skrev Rosendal, uppmanad av sin biskop, krönika. Denna inleds med orden: "År 1934 den 29. Juli installerades jag såsom kyrkoherde i S:t Petri församling i Osby. Efter installationen sade Biskopen, Teol. Doktor Edvard Rodhe till mig 'Rosendal, du kan skriva. Jag uppdrager åt dig att skriva Krönikebok för OSBY S:t Petri församling den tid du är dess kyrkoherde'". Arbetet att skriva krönika fortsatte sedan också under emeriti-åren på Gratia Dei.

I en inledning till den första delen skriver professor Oloph Bexell: "Som ingen annan enskild församlingspräst i den

svenska kyrkohistorien skulle Rosendal komma att påverka kyrkolivet i hela Svenska kyrkan. Högkyrkligheten har förändrat bilden av denna och påverkat även de nordiska systerkyrkorna och de svenska frikyrkorna. Hans genom åren kontinuerligt förda krönikeböcker ger en unik inblick i hur en kyrkoväckelse finner sin form." Och vidare: "I inget annat fall skulle en sådan församlingskrönika bli av så betydande kyrkohistoriskt intresse som den från Osby. I detalj får vi veta hur Rosendals pastorala program implementerades och de överväganden han gjorde. Läsaren kan följa hans möten med sin församling både vid gudstjänsterna i kyrkan, på de många regelbundna sockenbuden ute i byarna, i ungdomsarbetet och bland konfirmanderna och vid de förtroendevaldas sammanträden."

Handskriftens två band består av ca 1700 foliosidor, som har bearbetats och överförs till s.k. datamedium av teol. dr Björn Fyrlund och läraren Ida Fyrlund. I tryck kommer den första delen att omfatta 468 sidor!

Utgåvan, som ges ut av Artos förlag, är försedd med rikliga kommentarer, inte minst har nära nog samtliga omnämnda personer biograferats. Detta arbete har utförts av professor Oloph Bexell, professor Gunilla Gren-Eklund och teol. lic Staffan Ljungman.

Tryckbidrag har lämnats från: Konung Gustaf VI Adolfs fond för svensk kultur, Kungl. Patriotiska Sällskapet, Osby församling, Samfundet Pro Fide et Christianismo (Kyrkoherden Nils Henrikssons stiftelse), Societas Sanctæ Birgittæ och Thora Ohlssons stiftelse.

En utgivning av Gunnar Rosendals krönikeböcker har varit på tal flera gånger. Vissa förberedelser har då gjorts, men planerna har inte kunnat förverkligas. Nu sker detta efter en mycket omfattande arbetsinsats. Krönikeböckerna har genom åren använts av forskare, men genom denna utgåva blir de tillgängliga för en bredare läsekrets. Deras värde är inte endast lokalhistoriskt, utan framför allt kyrko- och pastorallhistoriskt.

Gudstjänstformer som idag förekommer allmänt i Svenska kyrkan var Rosendal först med att praktisera. Så exempelvis jul- och påsknattsmässa liksom långfredagens korsandakt. Rosendal kom också i firandet att skilja mellan Alla helgons dag och Alla själars dag. Till detta kom den söndagliga mässan. Rosendal var en frimodig banbrytare för kyrklig förnyelse. Krönikeböckerna visar utöver allt annat vad en enskild person kan åstadkomma.

462 sid. Pris 392 kr. Beställes genom info@artos.se

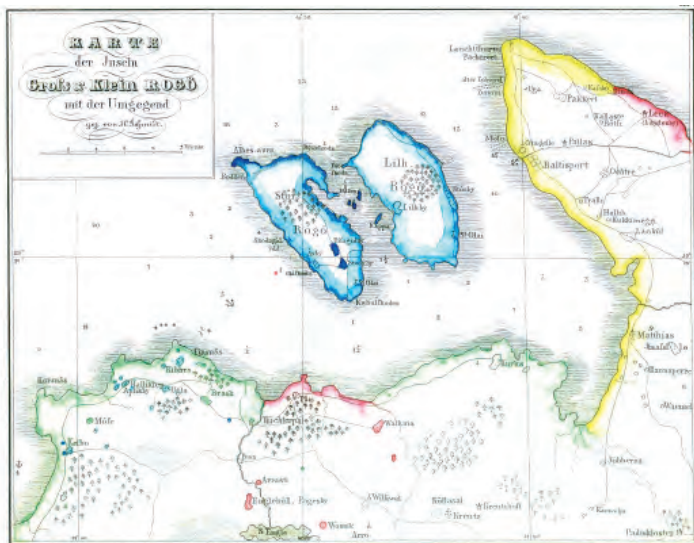
Markus Hagberg

Årsavgiften

Enligt Årsmötesbeslut är årsavgiften för 2025 satt till 150 kr.

Ständigt medlemskap borttages. Alla som är ständiga medlemmar förblir sådana också framöver.

Historisk dag på Stora Rågö

Torsdagen den 15 augusti var en historisk dag. Då fick Stora Rågö kapell i Estland sitt gamla tornkorset, nu med en snidad Kristusfigur, uppsatt i korabsiden. Ett altare blev insatt och två ljus tändes på detta. Guds närvaro var åter påtaglig i det gamla kapellet med sin märkliga historia. Invigningen leddes av prästerna Tönis Kark och Patrik Göransson från S:t Mikael's församling i Tallinn. Undertecknad med två barnbarn deltog i dagens händelser liksom kyrkvärden Erik Söderberg och några hantverkare.

Tornkorset är renoverat men än ser man hålen efter de drygt dussintalet kulor som ryska soldater skjutit och träffat korset med tills det att det föll ned. Tack vare att korset blev övervuxet av gräs hittades det inte av metalljuvar som härjade på ön under tiden efter sovjettidens fall. På så sätt blir detta kors ett tecken på det godas seger över ondskan.

Kapellet kallades från början S:t Olofs kapell och låg nära havet och inte inne i byn. Likadant är det med kapellet på Lilla Rågö. Det tyder på att de båda kapellen var byggda före det att byarna anlades.

Svensk befolkning har funnits på öarna sedan 1300-talet. I april 1345 köpte 5 namngivna svenskar bruks- och besättningsrätten till Stora Rågö av munkarna i Padis kloster. Försök gjordes på 1600- och 1700-talet från godsägare att ta bort

böndernas fri- och rättigheter men misslyckades. Deras frihet bestod till dess att de tvingades iväg genom regeringens ko-handel med Sovjet 1940. Den sista avflyttningen av rågöbor från öarna till Sverige ägde rum i augusti 1944. De övergivna byarna befolkades sedan av folk från olika håll liksom av 700 ryska militärer som förlades på öarna. All befolkning på Stora Rågö tvingades iväg då militären använde ön som bombfällningsområde. Idag kan man som väl är inte se mycket av bombkratrarna. Naturen återvinner marken. De sista civila på Lilla Rågö försvann omkring 1965.

Kapellet på Stora Rågö ligger ensamt och majestätiskt, ute på heden, på den södra delen av ön. Om man kommer landvägen norrifrån och har passerat Storbyn, och börjar närma sig kapellet förvånas man över, hur väl vald denna plats är – kapellet är omgivet av gula fält och det blåa havet, som förstärker intrycket av en rogivande tidlöshet.

Stora Rågö kapell är byggt 1897 efter det att dess föregångare brändes ned 1890. På 1880-talet pågick en intensiv russifieringskampanj i Estland och de ryska myndigheterna lovade stora fördelar om man övergick till den rysk-ortodoxa tron och införde det ryska språket. Man lyckades också övertala många bönder om detta. Det blev självklart slitningar mellan dem som fortfarande stod kvar i sin gamla lutherska tro och det är inte helt uteslutet att det var detta som gjorde att kapellet brändes ned.

Det nya kapellet invigdes den 13 juli 1897 av prästen J. W. Gustavsson från Svensk-Finska S:t Mikael's församling. Först höll han en kort bön framför kapellet med sång, sedan öppnade man dörren och läste orden från 121 Psalmen: "Jehova beskyddar din utgång och din ingång nu och i evighet." Därefter trädde församlingen in i sitt "nya, vackert inredda Guds hus".

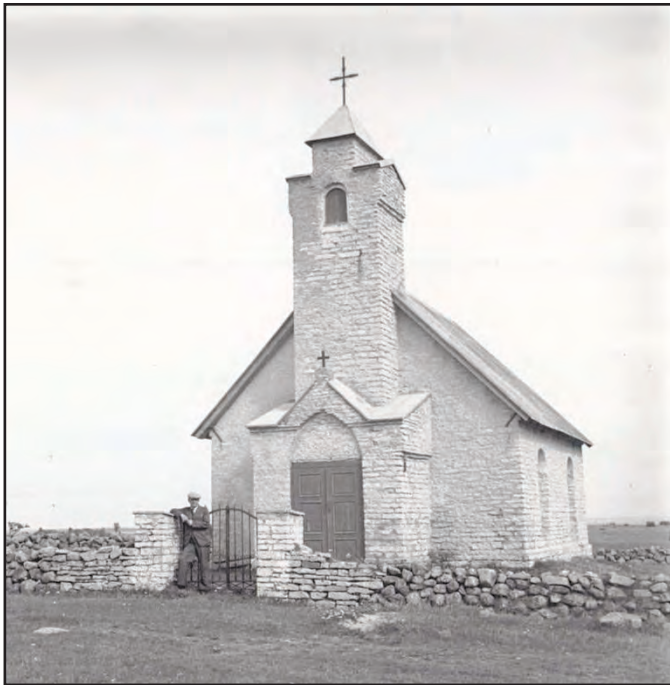
Men snart kom den ryska polisen, stängde kapellet och tog nycklarna med sig. Nu sökte rågöborna hjälp på högsta nivå och skrev en vädjan till kejsarinnan som var av protestantisk börd. Redan efter tre veckors tid kom svaret från henne. Nycklarna återlämnades och kyrkan kunde återigen öppnas.

Från början var fasaden putsad, men den föll av efter ett par årtionden. De rena kalkstensytorna ger ett vackert och rogivande intryck.

T. v. Gudstjänst i Stora Rågö kapell någon gång på 1920-talet. T. h. orgeln, absiden med altaret och predikstolen. De sex kyrkbänkarna på kapellets ena sida är fyllda till sista plats. De ljusa fönstren står i stor kontrast till bondstugornas låga fönster. Man skimtar läktaren mot den västra gaveln som stödjer sig på träpelare. Den nedre delen av väggarna i kapellet var målade i grönt och de övre delarna var målade i vitt. Det runda blyinfattade fönstret, med sitt färgade glas, över absiden i den östra gaveln, spred ljus och högtid över församlingen.

Slutet på kapellets historia började med avhysningen av öarnas befolkning på våren 1940. Efter att den sovjetiska armén tog över började kapellet förfalla. Under den tyska ockupationen 1941 – 1944 då rågöborna åter fick tillträde till öarna användes inte kapellet, då det hade plundrats av ryssarna på inventarier och skadats. Kapellet förföll mer och mer.

1991 kunde rågöborna åter besöka ön. Kapellet hade nu förvandlats till en ruin omgiven av grönska såväl invändigt som utvändigt. Byggnaden som hade varit försänkt i en Törnrosasömn hade dock undgått att träffas av någon granat, trots

att ryssarnas övningsfält låg i grannskapet.

1992 bildades en Minnesfond för att möjliggöra ett bevarande av kapellet. Under flera år restaurerades kapellet och 2011 kom en ny tornhuva med korset upptill på plats. 2014 lades ett nytt tak. Nu är också ett nytt golv lagt inne i kapellet. När altarljusen tändes den 15 augusti i år var det därför en historisk händelse.

Johnny Hagberg

Erik Petzäll – präst i Tallinn och Fristad

Ända sedan medeltiden har det bött svenskar längs Estlands kuster och på öarna utanför. De kom från Nyland i Finland och kanske från Sverige och livnärde sig på åkerbruk, boskapskötsel och fiske. Redan 1271 omnämns estlandssvenskar, och även huvudstaden Tallinn, som betyder Danskstaden, eller Reval hade ett inslag av svenskar. Efter att ha varit danskt kom Estland under svenska kronan 1561. Det finns uppgifter om en svensk församling i Tallinn redan 1531, då det sägs, att församlingens präst avlidit under året. Efter Sveriges erövring mångdubblades den svenska befolkningen, och en andra församling grundades i domkyrkan uppe på berget.

S:t Mikael's kyrkas interiör

S:t Mikael's församling

Gustaf II Adolf grundade 1631 Estlands första gymnasium i det gamla S:t Mikael'sklostret, och klosterkyrkan skulle tillfalla den svenska församlingen, som kom att heta S:t Mikael'sförsamlingen. Senare flyttades kyrkan till Johannes-hospitalet på Riddargatan. Under sovjettiden gjordes den om till idrottslokal, men år 1992 återlämnades den till den återbildade församlingen. Kyrkan återinvigdes 2002 i närvaro av det svenska kungaparet, och församlingen har i dag uppemot 400 medlemmar.

Fram till 1938 hade församlingen haft 25 kyrkoherdar, och en av dem var Erik Petzäll, senare kyrkoherde i Fristad Han var kyrkoherde 1924-1929. Nuvarande kyrkoherde heter Patrik Göransson. Källa till ovanstående uppgifter är hemsidan för församlingen, *Tallina Rootsi Mihkli Kogudus*.

Erik Petzäll

Erik Petzäll var född 1895 i Borås och son till Claes Petzäll, segelmakare, handlande och fabrikör. Släkten hade kommit till Borås på 1600-talet från Magdeburg. Den förste i släkten hette Petsel och var nålmakare. Erik Petzäll hade flera syskon, men bara Erik och hans bror Åke valde den akademiska banan och blev präst respektive professor i filosofi.

Erik Petzäll tog studenten i Göteborg 1914 och blev teologie kandidat i Uppsala år 1918. Samma år prästvigdes han i Skara. Hans första tjänster var som kyrkoadjunkt i Borås och komminister i Bredared. Där gifte han sig också med Ester Tidstrand och de fick fyra barn.

100 år sedan Petzäll blev kyrkoherde i Reval/Tallinn

År 1923 blev han sjömanspräst i Reval i Estland och följande år kyrkoherde i Svenska församlingen i Reval och prost i Estniska kyrkans svenska kontrakt. Han fortsatte samtidigt sina studier och blev teologie licentiat i Uppsala 1927. År 1929 tillträdde han kyrkoherdetjänsten i Fristad, och där stannade han till sin pensionering 1963. Han var kontraktsprost i Ås kontrakt och orator vid prästmötet i Skara 1947. Han var ledamot av Wallinsamfundet och LNO.

Redan i början av 1930 – talet började Petzäll arbeta på en doktorsavhandling om Gottfrid Billing. Avhandlingen som kom ut 1936, kom dock i stället att handla om Strauss-debatten i Sverige – en kyrkohistorisk undersökning. Han gav också ut en konfirmandbok med titeln *Kristi rike* och skrev många artiklar och insändare i olika ämnen. Helst predikade han utan koncept och predikningarna utmärks av struktur, lärdom, tydlighet och klarhet. Hans framträdande var livligt och kraftfullt. Som ordförande i kyrkorådet ville han ha ordning och reda. Mycken tid ägnades åt barn och gamla och åt konfirmander. Han dog 1971.

Petzälls tid i S:t Mikael'sförsamlingen i Reval/Tallinn 1925-1929

Hur blev då Petzälls verksamhet i Tallinn på 1920-talet? Johannes Hällström har skrivit en rapport vid Linköpings universitet 2014 om S:t Mikael'sförsamlingen i Tallinn 1919-1944. Han har bl.a. haft tillgång till Petzälls arkiv och

S:t Mikael's emblem

protokoll och följt utvecklingen.

Den svenska befolkningen i Estland ansågs vara eftersatt, och språkforskaren Gideon Danell arbetade för att införa svensk gudstjänst, svensk själavård och svensk folkskola. Svenska Kyrkans Missionsstyrelse – SKM – kopplades in, och ärkebiskopen Nathan Söderblom engagerade sig i frågan. Eftersom den svenska församlingen i Tallinn fanns i ett annat land, löste man frågan om en kyrkoherdetjänst i församlingen på så sätt, att den som sedan fick tjänsten anställdes som sjömanspastor. Söderblom hade personligen höjt lönen för att tjänsten skulle bli attraktiv, och Petzäll anställdes, 28 år gammal. Hans låga ålder ansågs dock uppvägas av hans meriter,

Nargö kapell

en licentiatexamen. Petzäll skriver en programförklaring, där han har en ganska överlägsen syn på den svenska folkgruppen. De är allmänt eftersatta, det svenska språket hotar att dö ut, och man har en livegens föreställning efter många år av förtryck. Man är likgiltig i förhållande till bildning, men framför allt är man kritislös gentemot religiösa frågor, och olika frikyrkliga rörelser härjar i kontraktet. Det är en sjukling, som måste tas om hand av Svenska Kyrkan, och den enda räddningen finns i svenskt evangeliskt-lutherskt kyrkoliv.

Konflikt med kyrkorådet

Det blev genast konflikt med kyrkorådet angående Petzälls bostad. Han ville ha fyra rum och kök, men kyrkorådet under ordförande Hans Pöhl avlog detta under protest till SKM. Det blev sedan ett ställningskrig mellan Petzäll och kyrkorådet fram till Petzälls avgång 1929. I brev och kontakter med Sverige förekommer ibland Petzälls nedlåtande attityd till kyrkorådet. Pöhl var son till en torpare och fick en bristfällig skolgång men lyckades skaffa sig utbildning och verkade som lärare på olika stadier. Han och hans söner betydde oerhört mycket för församlingen i Tallinn. Kanske fanns ibland från svensk sida en alltför patriarkalisk attityd gentemot dem man ville hjälpa.

Detta till trots utträttar Petzäll mycket gott under sin tid i Tallinn. Han samlar in en stor mängd pengar och står i kontakt med donatorer, privatpersoner, församlingar och företag. – ett nätverk byggs upp. Han tycks ha jobbat brett och tar kontakt med en rad manufaktur företag för att undersöka, om man kan förlägga produktion till Estland. Nästa gång är det lantbruksmaskiner och utbyte av nya lantmästare mellan Alnarp i Skåne och Birkas folkhögskola.

Kapell på Nargö och folkhögskola på Korkis

Församlingen får slutgiltigt sin form och sina stadgar som Petzäll översätter och låter trycka, och han skapar rutiner för församlingen. Under hans tid har man införskaffat en församlingsbyggnad intill kyrkan, skapat en fond för ett nytt kapell på Nargö*, startat folkskola i Korkis och varit engagerad i uppbyggnaden av en folkhögskola på Birkas. Han har varit den störste administratören av församlingens kyrkoherdar, och hans arkiv ger mycket värdefull information om församlingen. Det finns också brevväxling med Nathan Söderblom inför Petzälls tillträde till tjänsten.

Petzäll och även de andra kyrkoherdarna skriver varje år rapporter från verksamheten. Han har en idé om ett ålderdomshem, som dock inte förverkligas. I dialoger med SKM får vi reda på vad som utträttats. Man granskar räkningar för ombyggnad av prästgården, avlönar en lärare på Birkas folkhögskola, betalar prästutbildning för Hans Pöhls son Hjalmar, avsätter pengar för ett nytt sjömanshus i Reval, köper orglar, lägger tak, köper sjukvårdsutrustning, donerar litteratur m.m. – allt hanterat på plats av Petzäll.

Det känns bra, att församlingen finns kvar och fortfarande kan bedriva sin verksamhet.

Ann-Britt Boman

* Nargö kapell invigdes 8 augusti 2018 och fungerar nu åter som en gudstjänstlokal under S:t Mikael's församling i Tallinn. Det var 20 år efter det att de ryska soldaterna lämnat ön.

Biskopsvapen i Skara stift

Biskop Magnus Haraldssons (biskop i Skara 1522-1529) vapen och sigill.

Biskopsvapen har använts i Svenska kyrkan sedan medeltiden. Biskopen kombinerade då sitt eget vapen med stiftets tillsammans med attribut som kräkla, korsstav eller mitra. Efter reformationen minskade bruket för att återkomma under andra halvan av 1900-talet.

Skarabiskopen Sven Danell blev 1963 den förste att få ett vapen enligt den medeltida modellen. Det var i samband med Danells 60-årsdag som en vapensköld överlämnades till honom. Danells vapen beställdes av Skara stifts ungdomsråd i samråd med biskopen och ritades av Bengt Olof Kälde (1936-2014), senare Hovmålare.

Skara stifts vapen består av en kräkla och en palmkvist, lagda i kors. Det är känt från slutet av medeltiden och kan beskådas i Skara domkyrkas sigillsamling, där det ingår i biskop Vincentius sigill (Vincentius Henningsson var med bland offren i Stockholms blodbad 1520).

I Danells vapen som är fyrdelat, ingår Skarastiftets emblem i guld i två fält på blå botten. Blått är jungfru Marias färg och Skara domkyrka är en gång helgad åt henne. Kräkulan är biskopens herdestav och palmen är i kyrkans symbolspråk ett segertecken (Uppenbarelseboken 7:9). De två övriga fälten i biskopens vapen består av hans personliga tecken. Där kan man se ett kors på ett heraldiskt treberg i silver, på vilket ett svart ankare är kastat. Det är det kristna hoppets ankare, som har sitt fäste i klippan och Jesu Kristi kors.

Bilden ingår i ett epitafium över biskop Daniel Juslenius,

som finns i Skåning-Åsaka kyrka. Juslenius bodde på Brunsbo biskopsgård 1744-1752 och hade dessförinnan varit biskop i Borgå. Denna biskop Danells personliga symbol har förutom sin centrala kristna innebörd en anknytning inte bara till det Danellska hemmet på Brunsbo och barndomens kyrka utan också till länderna på andra sidan Östersjön, där Danell under nära ett decennium tjänstgjort i Estland. Till vapnet har biskopen fogat valspråket *Verbum Crucis Dei Virtus – Talet om korset är en Guds kraft.*

Sven Danell, 1903 – 1981. Biskop i Skara stift 1955–1969.

Karl-Gunnar Grape, 1922 – 2005. Biskop i Skara stift 1985-1989.

Konstnär: Bengt Olof Kälde (1936-2014).

Valspråk: Aduge nobis fidem (Föröka vår tro).

Lars Göran Lönnermark, 1939 –. Biskop i Skara stift 1989 – 2004.

Konstnär: Bengt Olof Kälde (1936 – 2014).

Valspråk: Herren är herden.

Boksamlande biskop

Erik Aurelius, 1946 –. Biskop i Skara stift 2004 – 2012.
Konstnär: Jan Raneke (1914 – 2007).
Valspråk: Gud gör den gudlöse rättfärdig.

Åke Bonnier 1957 –. Biskop i Skara stift 2012 – 2024
Konstnär: Leif Ericsson (1971 –).
Valspråk: Ge Jesus äran.

Ulrika Fritzon 1968 –. Biskop i Skara stift 2024
Konstnär: Ronny Skov Andersen (1979 –).
Valspråk: Världen behöver din kärlek.

Varken biskop Hjalmar Danell (biskop i Skara 1905 – 1935) eller Helge Brattgård (biskop i Skara stift 1969 – 1985) hade biskopsvapen.

Johnny Hagberg

Efter det att Skarabiskopen Magnus Haraldsson 1529 flytt från landet fick domprosten Sven Jacobi fullmakt över stiftet 1530. Han hade denna tjänst till 1540 då han tvingades avgå och återgå till tjänsten som domprost.

Jacobi var född någon gång på 1480-talet. Vid inskrivningen vid universitetet i Rostock 1508 uppgav han att han var från Skara stad. 1510 återvände han som magister till Skara. 1523 blev han kansler hos konungen för att 1527 bli utnämnd till domprost i Skara. Han dör 1554 i domprostgården och efterlämnar då ett stort bibliotek på c:a 40 böcker. I bouppteckningen står det "Thette effterschiffne är titeln på alle hans böcker". Svener Jacobs bibliotek är ett av få kända 1500-talsboksamlingar och är därför av stort intresse. Böckerna skingrades men ett flertal finns idag på Kungliga biblioteket. Några av dem är också försedda med Jacobis egenhändigt skrivna kommentarer.

Ovan avbildade bok från Jacobis bibliotek och är ett exemplar av Petrus Lombardus Textus Sententiarum, tryckt i Basel 1507 och förmodligen bunden i Rostock. På knäppena är ägarens namn ingraverat: Sweno Iacobi Canoic Scarens. Totalt finns det fyra böcker i Jacobis samling som har hans namn graverade på knäppen.

Markus Hagberg

Noteringar kring rivningen av Dala gamla kyrka 1877

Valerius, Bertha. Kyrkoherde Anders Bergman, 1807-1884. Fotograf från mitten av 1860-talet. Han arbetade intensivt med att flytta fram rivningen av kyrkan, för att få Kongl. Öfverintendents Embetet, att skicka någon som kunde göra en ingående dokumentation av kyrkan.

Artonhundratalet utgör en tid, då ett flertal kyrkor och därtill flertalet av adelns gravkor inom Skara stift revs. Ibland fick kyrkorna stå kvar tillsammans med gravkorsbyggnaderna vilka kunde få en annan funktion. En ny tid randades, med nya, ofta eklektiska stilideal.

Undertecknad har syftat till att i ett par artiklar, beröra uppförandet av de två dekorativt utformade gavelrösten (den triangelformade fasaddel på en byggnad som finns mellan de lutande sidorna av takfallet) som funnits i Skara stift och i en andra artikel ge en kort beskrivning av turerna kring rivningen av Dala gamla kyrka. Den första artikeln återfinns i Skara stiftshistoriska sällskaps medlemsblad och var införd i nr 3 2024.

De båda gavelröstena som behandlades i den första artikeln, var placerade på gravkorsbyggnaderna på Dala gamla kyrka och i Norra Härene. Båda gravkoren är rivna sedan länge, men i Norra Härene återfinns delar av beslagsornamentiken från gavelröstet inmurad i den nuvarande kyrkans västfasad.

Mårten Liljegren menar i sin bok *Stormaktstidens gravkor*, att gavelröstena var påverkade av den nederländske arkitekten Vredeman de Vries och den danska senrenässansen, som den fick sitt uttryck vid Kronborgs slott i Helsingör.

Ursprungligen var gravkoret ättens eller i en familjs ägo. De hade betalat för att kunna uppföra och färdigställa koret. Med tidens gång dog kanske ätten ut. Under reduktionen drogs ett stort antal egendomar in till kronan. Gårdar såldes och familjer flyttade. Ibland kunde också gravkor säljas vidare. Situationen uppstod av och till, att ingen längre vårdade gravkoret. Efterhand fattade sockenstämman beslut om att gravkoret skulle få en ny funktion i kyrkan, ibland blev det en sakristia eller också utökades antalet platser i kyrkorummet. Det övergivna gravkoret var det ingen som kände ansvar för, vilket innebar att ett antal gravkorsbyggnader revs.

Det i Skara stift enda intakta gravkoret är det De la Gardie-

ska i Varnhems klosterkyrka, vilket skiljer sig från flertalet, vilka haft gravvalv och där ovan minnesrum. Gravkoret i Strö kyrka har delvis en förändrad funktion. Gravkoret i Bottnaryd är idag ett litet museum.

Koret jämte sakristian i Dala gamla kyrka byggdes om och utvidgades 1755. Ur *Berättelser om Adliga grafwar*, från början av 1750-talet, innan ombyggnationen står det:

Adeliga släckters grafwar finnas uti Dahla allenast thessa två följande. Stora Dahla Herregraf är på norra sidan intill kyrkian stor och ansenlig. På hwad tid, och hwilken then warit, som låtit henne förfärdiga, kan igen fås af then skrift, som är uthuggen uti en sten insatt på yttre sidan af gafwelen. Öfwerst på stenen står P: 90:12 Lär oss betänka etc. Mitt på stenen äro Ribbings, Sparre, Bonde och Gyllenstierna wapen, hvarunder läses: Thenna Chor hafwer then ädle och Wälborne man Herr Bengt Ribbing till Dahla och Säby, ffordom Öfwerste för ett regemente fotfolck, nu Landshöfdinge öfwer Jönkiöping med thes lähn, låtit bygga till Gudz namns ähra sig, samt sin Sal. Hustru, then ädla och Wälborna Fru, Fru Ebba Sparre till Säby... och theras arfwingars hvilokammar och begrafning, anno 1646. Joh: 19:25. På en stor swart fana, så wäl som på thes hufvudbanér, hwilka bägge hänga på muren inuti Grafchoret, är skrifwet med gyllene bokstäfwer. Hennes Kongl. Maj:ts Högtbetrodde man och ffordom Landshöfdinge öfwer Jönköpings Län, then ädle och Wälborne Herre, Herr Bengt Ribbing till Stora Dahla, Säby och Diurefors, hwilken är född på Stora Dahla d. 25 November 1609 och i Herranom... afsommade på Stora Dahla d. 13 Julii 1653. Thenne Landshöfdingen B. Ribbing med thes 2:a Fruer Ebba Sparre och Anna... (oläslig text).

Lika med sielfwa kyrkan underhålles, är altså grafwen, som nu är uti godt stånd, försedd med tillräcklige medel sin conserwation i framtiden. År 1752 om sommaren när kyrkan tillika med grafwen rappades, lät Wälborne herr Petter Tham, utan på östra sidan af grafmuren insätta en uthuggen sten, hwaruti står Thamiska och Cronströmska wapnen, och namnen öfwer hwarthera: Sebastian Tham, Elisabet Cronström.

Dala gamla kyrka revs 1877, då en ny kyrka skulle uppföras. Ur ett styrelseprotokoll från sockenstämman uppläst i Dala gamla kyrka den 18 februari 1877, går följande att läsa:

Sörling, Olof. Dala gamla kyrka under rivningen. På bilden är taket på långhuset rivet, till höger syns det Ribbingska gravkoret. Fotograf 1877.

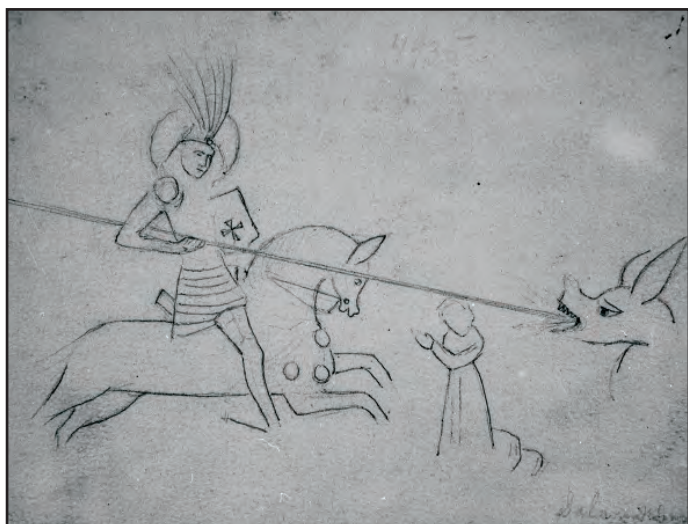
Sörling, Olof. Dala gamla kyrka under rivning. Fotografi 1877 mot det tresidigt formade högkoret.

1. Byggmästare P. A. Hallander hade anmält, att han vore sinnad företaga härvarande gamla kyrkas nedrifning redan nu så fort han erhöle underrättelse, att sockenstämman vore färdiga att vid arbetet biträda med nödigt antal hantlangare. Sedan nu Sockenstämman erhållit kännedom om denna Herr Hallanders anmälan förklarade de, att han må företaga ifrågavarande arbetet ju förr desto heldre, på det att de måtte kunna begagna det nuvarande gynnsamma väglaget för transport till nya kyrkplanen af det byggnadsmaterial i gamla kyrkan, som för den nya kan finnas användbart.

2. De gamla grafhällar, som finnas dels nedlagde i nuvarande kyrkan och s. k. vapenhusets golf, dels lösa liggande på kyrkogården, ansågo sockenstämman opåtaladt kunna och derföre böra använda till golfstenar i nya kyrkan. De i ytterväggarna till gravkoret anbragte, med adliga inhuggne vapen och serdskilt förvaras tillika med några öfrika stenprydnader i samma väggar auktionsförsäljas, så fort lämpligen ske kan.

Beslut om bygga en ny kyrka hade fattats redan 1853, då den gamla kyrkan var förfallen och i behov av renovering. Men nu blev det bråttom och då ett rationellt förhållningssätt fick råda glömdes lätt de historiskt estetiska värdena bort.

Kyrkoherden i Dala församling Anders Bergman inledde kort därefter omgående en korrespondens med Kongl. Öfverintendents Embetet, för att åberopa de kulturella värden som

Sörling, Olof. St. Görans draken. Teckning från målning i Dala gamla kyrka. Målningarna i kyrkan var utförda av mästare Amund.

höll på att gå till spillo. Ur brev den 20 februari 1877, påtalar kyrkoherde Bergman följande:

... Her Prosten ansett sig böra göra anmälan, för den händelse Hr Öfverintendents Embetet skulle anse nödigt att låta afteckna nämnda korbyggnad med der befintliga målningar, inskrifter, grafstenar m. m.

För att sammanställa en rapport av det som höll på att ske utsågs Gustaf von Essen. Ur rapporten, vilken avgavs den 24 februari 1877, saxas följande:

Tyvärre fann jag vid min ankomst rifningsarbetet redan i full gång, spåntaket borttaget, och ett större antal arbetare just sysselsatta med nedbrytande af de sista sparrarna af takresningen. Hvalvens och murarnas nedrifvande, skulle samma dag företagas. Jag lyckades hämma förstörelseverket åtminstone till dess svar ifrån R. Akademien rörande detta förhållande hunnit anlända.

...

Alla prydnader i grafkapellet voro nedtagna från de kala murarna en gammal sorgefana och ett par adliga vapen logo på golvet. Vinden spelade igenom de öppna fönstren, utan rutor, bilderna lågo höljda af ett lätt snötäcke och liknade hvit marmor, då jag i skymningen lemnade dem.

...

Skall hon till någon tid bibehållas, hvilket jag vågar högligen tillstyrka så lærer det vara nödigt att Kongl. Akademien med aldra snaraste vidtager alvarsamma åtgärder till förhindrande af en fortsatt förstörelse af det dyrbara fornminnet. Denna har med förvånande raskhet och ifver bedrifvits.... någon verklig anledning till sådan brådska ej synes påkallad. Den nya kyrkobyggnaden är bestämd, att uppföras på en annan plats än den gamla, enda skälet till den hastigt beslutna nedrifningen är den ringa ja osäkra nyttan af gamla kyrkans kalksten, ringa emedan värdet af densamma knappt lära öfverstiga 100 kr, osäker emedan.... kalkstenen i de åldriga kyrkorna på falbygden befunnits af tiden så samman.... att den till nyare byggnader visat sig oduglig, för öfrigt saknas ej tillgång på denna stenart, den utgör som bekant en hufvud beståndsdel af de ansenliga berg, hvilka omgifva Dala. Den förlust som kunde tillfogas fäderneslandet genom den åldriga minnes.... förstörelse uppskattas deremot icke af en okunnig menighet! (Punkterna som följer efter några ord i ovanstående text är placerade där otydbara delar av texten finns.)

Försök gjordes att få tag på medlemmar ur den Ribbingska ätten, vilka tidigare överlätit gravkoret till familjen Tham. Det annonserades i Post & Inrikes Tidningar, utan att nå någon berörd. Efter ett flertal skrivelser mellan framförallt Anders Bergman och myndigheterna fattades slutligen följande beslut.

Akademien torde finna det nödigt att när väderleken sådant medgifver nedsända en fotograf och ritare att afteckna kyrkan och koret, deras inventarier af märkligare beskaftenhet och medeltidsmålningar samt att den Ribbingska släkten sannolikt ämnade vidtaga åtgärder till grafkorets iståndsättande. Med godkännande af detta svar beslöt Akademien anmoda artisten Olof Sörling (1852-1927) att så snart ske kunde nedresa för att af kyrkan och hennes märkvärdigheter taga fotografier och teckningar, samt att sedan denna återkommit och efterlämnat berättelse och teckningar må i skrifvelse, som hos Ordföranden justeras, tillstånd lemnas till kyrkans rifvande, hvaremot Akademien förklarar sig icke kunna taga någon befattning med grafkoret, rörande hvars rifning församlingen må hänvända sig till Landshöfding Ribbings nu levande ättlingar.

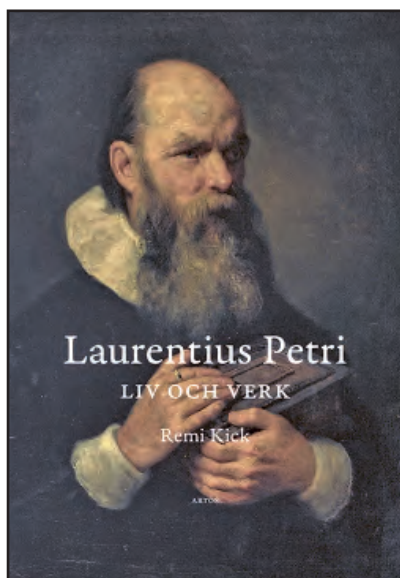

Sörling, Olof. Dala gamla kyrka under rivningen. Kvar står ännu delar av den tresidigt formade och utsmyckade gaveln på gravkoret. Notera att gavelröset är format i tre plan. Mot väggen under det nordöstra fönstret står lutad en häll med alliansvapen över ett par medlemmar av ätten Tham. Fotografi 1877.

Till slut bestämdes alltså att Olof Sörling skull åka ned och fotografera samt skissa delar av kyrkan. Det återstår hos Riksantikvarieämbetet endast några få fotografier och någon skiss från hans besök i Dala gamla kyrka.

Erling Öhrnell

Laurentius Petri presenteras i ny bok

Som tjugonioårig student gick Laurentius Petri 1527 hela vägen från Sverige till Wittenberg. Efter tre års studier hos Martin Luther och Philipp Melanchthon återvände han 1531 för att sedan i fyrtiotvå år vara Sveriges ärkebiskop. Under dessa år kom han bland annat att överse utgivningen av den första svenska Bibeln, skriva en predikosamling över hela kyrkoåret samt arbeta fram en rad stadgar och ordningar som samlades i Kyrko-ordningen 1571 som gav den Svenska kyrkan dess egen profil bland evangeliska kyrkor.

Den här bokens första del tecknar en bild av Laurentius Petris liv och den andra presenterar i kronologisk ordning med

korta sammanfattningar både hans tryckta och handskrivna bevarade verk.

Remi Kick är född 1960 i Strasbourg där han fick en forskarutbildning i evangelisk teologi. Han disputerade på en avhandling om ärkebiskop Laurentius Petris kyrkosyn i Lund 1997. Han är sedan många år tillbaka medlem av Skara stiftshistoriska sällskap.

Boken omfattar 144 s. och kostar 200 kr. Den ur utgiven i sällskapets skriftserie som n: o 123. Utgivningen är ett samarbetsprojekt med bokförlaget Artos.

En prästgårdsidyll

I Skara Stifts- och landsbibliotek förvaras en skissbok från 1830-talet. De laverade tuschteckningarna är utförda av Johan Gustaf Thun. Denne var född 1798 och blev komminister i Husaby 1840 men avled redan 1843. En av teckningarna föreställer Helgo Samuel Amnaeus, kyrkoherde i Husaby. Denne var född i Toarp den 26 maj 1778 och avled den 8 november 1841. Han blev student i Uppsala 1800 och prästvigdes 1803. 1825 tillträdde han kyrkoherdetjänsten i Husaby efter att ha blivit kallad som fjärde provpredikant i valet (en rättighet som församlingen hade om man inte var nöjd med förslaget eller ville kalla någon särskild person). Han utnämndes till prost 1833.

Warholms skriver i sitt *Skara stifts herdaminne I*, 1871, s. 305, om Amnaeus: "En glad, vänlig och gästfri man, fet och korpulent." Det är väl också det intrycket som Thuns skiss vill förmedla. Bredvid sig har prostens en kvinna som förmodligen är hans maka Anna Magdalena född Thun som var syster med konstnären. Båda var barn till komministern i Husaby, Lars Thun (1752-1811). I soffan finns också prostens långpipa avbildad.

Teckningen är med all sannolikhet utförd i Husaby prästgård och ingår i Johan Gustaf Thuns ritbok "För ro skull" som är publicerad genom Föreningen för Västgötalitteratur. Boken består av 51 teckningar från åren 1830 – 1839 som visar unika miljöer i Västergötland och Dalsland. Det är sommarbilder som Thun har tecknat under resor som han och hustrun Fredrica Lindskog gjort till släktingar. Han är en skicklig och noggrann amatörtecknare. Johan Gustaf Thun var svärson till domkyrkosysslomannen och lektorn P. E. Lindskog i Skara. Boken finns fortfarande i lager och kan beställas för 100 kr.

Johnny Hagberg

Om Jesper Swedberg

I samband med en gudstjänst på Jesper Swedbergs födelsegård den 1 september sades följande ord över biskop Swedberg av komminister Anna Frydenberg från Falun.

Osignerad oljemålning från 1700-talet

Jesper Swedberg föddes den 28 augusti 1653 här på Svedens gård strax utanför Falun, från vilken han också har sitt namn. Liksom är fallet med stora religiösa personligheter, beskrivs Swedbergs föräldrahem som karaktärsdanande, flärdfritt och gudfruktigt. Han beskriver själv hur uppväxten härdade honom kroppsligt och gav honom god hälsa och ett långt liv. På ålderns höst, år 1729 skriver Swedberg:

Jag haver nu fyllt mina 76 år. Som man alltid ska se på torpare- och bondabarn som hava en så hård uppfostring att de äro treven, frodig, frisk och hälsosam.

Hans vigör var alltså förhållandevis god, enligt egen utsago beroende på att han ända sedan barnsben hade ätit ölsupa och stekt gröt till frukost.

Swedberg utvecklade tidigt en stark religiositet, som framförallt utgick från och tog fasta på hur Gud hjälper och bevarar. Änglarna kom här att spela en stor roll, vilket bland annat en av hans psalmer som finns bevarad i vår nuvarande psalmbok vittnar om:

*Gud låter sina trogna här allt gott av nåd erfara,
och budskap om hans kärlek bär mång tusen änglaskara.
Så sjung av hjärtat och var glad:
Guds änglar från vår ungdomsdag
oss följer och bevarar. (167:1)*

Jesper Swedbergs Lefwernes Beskrifning, är utan tvekan en av den svenska litteraturens märkligaste självbiografier, inte bara i sin ojämförbara disposition med allt från predikningar och brev till försvarstal. Innehållsligt spänner den över en hel värld, från reflektioner över den mystiska föreningen med Gud via kontroverser med kollegor till den åldrandes oro över

en förstoppad mage. Kanske är det inte i första hand biografiska fakta som fångar ens uppmärksamhet, utan snarare den friska, upplivande berättarstilen och det levande, personliga vittnesbördet om de händelser han beskriver. Det handlar om sorge- och glädjeämnen från livets alla områden. Det finns en friskhet och omedelbarhet i hans sätt att uttrycka sig. Ibland blir hans formuleringar väl drastiska men han lyckas nästan alltid sätta fingret på den ömma punkten. Och han har en osökt förmåga att alltid landa på fötterna, hur besvärligt utgångsläget än tycks vara. Han bärs av ett slags naivitet – saknar inte självreflektion, men en djupare självkänedom ersätts ofta av en stark, för att inte säga överdriven, självuppskattning.

Verket färdigställs när Swedberg är nästan 76 år gammal och riktas uttryckligen, redan på titelbladet, till sina barn och efterkommande:

Biskopen i Skara Jesper Swedbergs Lefwernes Beskrifning, av honom självan sannfärdeligen utförligen författad, och ärligen genomläsen och tillökt. Att påminna sig Guds goda och underliga försyn: Hans barn och efterkommande lämnad till nödig underrättelse, huru de må sin värld lyckligen genomgå. Där Gud giva sin nåd till! (s.3)

Förmodligen var levnadsbeskrivningen aldrig tänkt att tryckas, utan bara att de sex efterlevande barnen skulle få varsitt exemplar. Dock finns där antydningar om en önskan hos honom att intresset för hans bok skulle bli så stort att den senare skulle tryckas, eller åtminstone att där skulle finnas ett exemplar förvarat på ett säkert ställe – Uppsala universitetsbibliotek.

Länge fanns levnadsbeskrivningen enbart i tre bevarade originalmanuskript och ett fragment, från Swedbergs egen hand, fram till 1941 då den gavs ut av Gunnar Wetterberg med ett omfång på 722 sidor.

Jesper Swedbergs barn adlades i maj 1719 Swedenborg. Det var Anna, Emanuel, Hedwig, Catharina, Jesper och Margareta – sex barn födda under en tidsperiod av nio år. Med sin första hustru, Sara Behm, fick han ytterligare tre söner men de avled vid unga år. Näst äldsta barnet, Hedwig, dog 1728 och var alltså inte heller i livet när levnadsbeskrivningen stod klar. Men annars levde resten av barnen länge efter faderns död, och alla hade förmodligen varsitt exemplar av boken i sina hem.

200 år sedan Johan Olof Wallin blev ordensbiskop

I föregående medlemsblad berättade undertecknad om hur ärkebiskopen Anton Niklas Sundberg 1880 vägrade biskopsviga den av Oscar II utnämnde ordensbiskopen, överhovpredikanten Fritiof Grafström. Detta ärkebiskopliga beslut innebär att ämbetet efter Grafströms död 1883 blev vakant för att upphöra officiellt den 22 mars 1952 genom beslut i Kungl. Maj:ts Orden.

Bakgrunden till ordensbiskoparna ämbete var Ordenspredikanterna som verkade från 1748-1783 då ordensbiskop infördes inom Kungl. Maj:ts Orden (Ordenskaplaner fanns med ända fram till 1974). Den förste som utnämndes till ordensbiskop var friherre Carl Edvard Taube af Odenkat. En av anledningarna var att Gustav III ville ha med en biskop på sin resa till Rom och att denne där skulle hålla evangelisk gudstjänst. Så skedde också påsken 1784.

Konungen själv utnämnde

Ordensbiskop var ett kyrkligt ämbete inom det svenska ordensväsendet skapat av Gustav III. Till skillnad från övriga biskopar tillsattes denna av monarken utom förslag. Ordensbiskopen blev ett slags hovbiskop och gavs värdighet som stiftsbiskop. Till ordensbiskop kunde man vigas utan att vara stiftsbiskop. Ämbetet blev aldrig omnämnt eller reglerat i kyrkolagen. Ordensbiskopen skulle förrätta gudstjänst och predika i Slottskyrkan på Serafimerordens stora högtidsdag och hålla minnestal över de riddare av orden som begravdes i Riddarholmskyrkan. Vid dessa ceremonier bar han en särskild skrud dekorerad med serafimerordens insignier och han bar det stora ordenstecknet kring halsen.

Johan Olof Wallin blir ordensbiskop

Johan Olof Wallin var Pastor Primarius i Stockholm 1818-1837. 1824 vigdes han till ordensbiskop i *survivans* vilket innebar att han hade fullmakt på tjänsten när den blev ledig. När Gustaf Murray avled 1825 tillträdde Wallin som "riktig" ordensbiskop och kunde verka som sådan till dess att han utsågs till ärkebiskop 1837. Detta år blev han också utnämnd till ledamot av det andliga ståndet i Kungl. Maj:ts Orden. Hans valspråk blev *In omnipotenti vinces* (Med den allsmåktiges hjälp skall du segra).

Wallin var född i Stora Tuna

Johan Olof Wallin föddes den 15 oktober 1779 i Yttre Skomsarby i Stora Tuna socken i Dalarna. Fadern, Johan Abraham Wallin, var fältväbel vid Dalregementet. Johan Olof var en studiebegåvning. Han fick sin första undervisning vid skolan i Falun, därefter gymnasium i Västerås. Det var ett fattigt hem och han måste flera gånger avbryta studierna för att skaffa sig uppehälle genom att undervisa yngre barn. Trots detta genomförde han sina studier med högsta betyg och blev student i Uppsala 1799.

Kyrkoherde i Solna och Adolf Fredrik i Stockholm

Efter studier i Uppsala och efter prästvigning blev han huspredikant hos friherre C. Hamilton på Boo, i vars hus han var lärare. Därefter blev han slottspastor vid Karlbergs krigsakademi och befordrades 1809 till slottspastor vid Karlberg, teologie lektor vid krigsakademin samt till kyrkoherde i Solna församling. Han blev teologie doktor samma år och utnämndes 1812 till kyrkoherde i Adolf Fredriks församling i Stockholm. Han gifte sig den 12 augusti 1810 med Anna Maria Dimander (1781-1866). Hon var dotter till en cigarr-fabrikör. Äktenskapet var inte lyckligt och de fick inga barn.

Pastor primarius

Wallin verkade som präst huvudsakligen i Stockholms-trakten. Efter att en kort tid ha varit domprost i Västerås 1816-1818 befordrades han till Pastor primarius och kyrkoherde vid Storkyrkoförsamlingen i Stockholm, där han stannade kvar till 1837 då han utnämndes till ärkebiskop. Redan 1830 hade han blivit utnämnd till Överhovpredikant. Efter endast två år avled han i Uppsala den 30 juni 1839 och då endast femtio år gammal. Han hade inte hunnit flytta till Uppsala då företrädarens von Rosensteins änka satt kvar på två extra nådår, fram till den 1/5 1839.

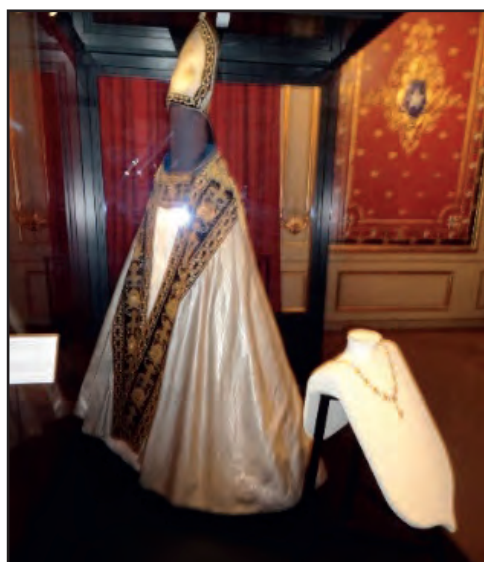
Begravd på Norra begravningsplatsen

Wallin är begravd på Norra begravningsplatsen i Stockholm, en begravningsplats som han själv invigde den 9 juni 1827. Wallin har gravplats nummer 1, den plats han stod vid då kyrkogården invigdes. På gravstenen finns följande inskription:

*Jordens Oro Wiker, För den frid som varar:
Grafven allt förlikar, Himlen allt förklarar.*

Ordensbiskopar 1785-1883

Carl Edvard Taube, 1773-1785
Lars Benzelstierna, 1785-1800
Johan Gustaf Flodin, (1794) 1800-1808
Gustaf Murray, 1809-1825*
Johan Olof Wallin, (1824) 1825-1837
Carl Adolph Agardh, 1837-1859
Christopher Isac Heurling, (1841) 1859-1860
Thure Annerstedt, 1860-1880
Fritiof Grafström, 1880-1883

När Victoria blev myndig

Överhovpredikant Carl Henrik Martling (1925-2017) såg till att verka i ordensprästernas anda när han 1995 planerade tacksägelsegudstjänsten i samband med kronprinsessan Victorias myndighetsdag. Detta ägde rum före den TV-sända ceremonin i Rikssalen och leddes av ärkebiskop Gunnar Weman (1932-1924) som dagen till ära iklätt sig ordensbiskopens skrud. Martling och Carl-Åke Söderberg (1924-2022) som assisterade bar ordenskaplanernas dräkter. Ordensbiskopens mitra och kåpa är idag utställda i Ordenssalarna på Stockholms slott.

Epilog

För ett antal år sedan besöktes Kungl. Myntkabinettet av en dam som hade med sig ett spännande skrin med medalj- och ordensdekorationer som en gång tillhört J. O. Wallin.

Medaljskrinet är klätt med sidentyg och har dekorerats med kors, blommor m.m. inuti fanns två av Serafimerordens kraschaner i broderad form. Dessa måste någon ha sprättat bort från ärkebiskopens mantel.

Ett annat föremål är ett blått sidenband som knutits över bröstet och har säkerligen hört till hans Serafimermantel.

Skrinets innehåll ger oss en god bild av biskopens sociala liv, men också något om de ordensnöjen som stod till buds för en lärd person i Stockholm under Karl XIV Johans regeringstid. Det är med Solna och Solna hembygdsförening som skrinet är kopplat. Av någon anledning övergick skrinet, efter Wallins död till församlingen och här har det blivit kvar.

*Erhöll Carl XIII:s Orden vid dess instiftande den 27 maj 1811.

Johnny Hagberg

Vi firar Maria Euphrosyne De la Gardie

Lördag 15 februari
kl 10 -13

i Varnhems
klosterkyrka

Maria Euphrosyne 400 år

Föredrag av docent Susanne Tienken:

Hjärtats bön och världens glans

Maria Euphrosyne (1625-1687)

Orgelmusik med professor Karin Nelson

Blockflöjtsensemble spelar tidstypisk musik

under ledning av Jennifer Lidgren

Korta föredrag:

Bröllopsgåvan Höjentorp

Emanuel Carlsson

Maria Euphrosynes vapensköld

Robin Gullbrandsson

Boksläpp:

Läcköemblemerna (svensk upplaga)

av Dr. Simon McKeown. Introduktion av biskop em Lars-Göran Lönnermark

Det finns möjlighet att bese det målade ryggpositivet på De la Gardieorgeln

Kaffe, te och varmkorv serveras.

Arrangörer: Svenska kyrkan i Skara pastorat,
Skara stiftshistoriska sällskap, Läckö Vänner m fl

Trons vittnen. Martyrernas kapell i Strängnäs domkyrka.

Nathanael Carleson var missionär i Kina för Helgelseförbundet när han dödades i boxarupproret. Hustrun och barnen skulle ansluta från Sverige, men de hann aldrig återse varandra.

Ett kapell i Strängnäs domkyrka har återfått sin gamla betydelse för bön och meditation. Vid reformationen blev det ofta så att de gamla kapellen där mässa firats och helgonen varit närvarande blev gravplatser för de högre stånden. Helgonen försvann och adelsmännen kom in. Ett av de värsta exemplen på detta är Uppsala domkyrka där Jungfru Marias kor blev Gustav Vasas gravkor.

I Strängnäs domkyrka har ett kapell återgått att bli en samlingsplats för minnet av martyrer. Fyrtio kvinnor och män finns här namngivna på bronsplattor kring det centrala krusifixet. Det är människor från hela världen och med olika bakgrunder men med det gemensamma att de fått ge sitt liv i martyriet. Två svenskar finns med: Dag Hammarskjöld och Nathanael Carleson. De hade olika bakgrund. Hammarskjöld var generalsekreterare i FN. Född i Uppsala 1905 och död vid ett flygplanshaveri 1961. Förmodligen blev han nedskjuten. Hans andliga testamente återfinns i hans postumt utgivna *Vägmärken*. Många räknar honom bland trons vittnen i vår tid, en martyr för sanning och rätt.

Nathanael Carleson var född 1867 i det närkiska Knista och reste till Kina som missionär för Helgelseförbundet 1890. År 1900 utbröt det stora s.k. Boxarupproret ut och vände sig mot utländskt inflytande och inte minst kristen mission. Mer än trettio tusen kinesiska kristna och 232 västerländska missionärer blev mördade. Bland den 56 svenskar, femton barn inräknade. 10 av de dödade var utsända av Helgelseförbundet. Bland dem var Nathanael Carleson som misshandlades och stenades till döds.

Boken ger ett innehållsrikt budskap om en verklighet som finns mitt i vår egen tid och värld och som inte verkar avta.

Johnny Hagberg

Trons vittnen. Martyrernas kapell i Strängnäs domkyrka. Artos bokförlag, 132 s.

Gud har välsignat mitt verk

Hur motiverade Gustav III statsvälvningen år 1772 för Skara stifts prästerskap och hur mottogs nyheten om statsvälvningen av Skara stifts konsistorium? För att ta reda på det har protokoll och skrivelser från Skara stifts konsistorium samt brev från Gustav III till samma konsistorium undersökts. Slutsatserna beskrivs kortfattat i denna artikel. "Gud har välsignat mitt verk" är ett citat från Gustav III:s tal till ständerna den 21 augusti 1772.

Kort redogörelse över Gustav III:s statsvälvning

Den 19 augusti 1772 genomförde kung Gustav III sin statsvälvning för att stärka sitt eget politiska inflytande i Sverige. Under frihetstiden (1719-1772) hade Sveriges monarker successivt mist politiskt inflytande till förmån för ståndsriksdagen med riksrådet som ett slags verkställande politisk makt.

Efter sitt trontillträde 1771 försökte Gustav III på fredlig väg förmå ständerna att lämna över makt till honom men detta misslyckades. En plan för att genomföra en större militärkupp utarbetades och inleddes i augusti 1772, den ursprungliga planen gick dock snett på grund av en rad olika omständigheter. Därför tvingades Gustav III själv genomföra kuppen i Stockholm den 19 augusti genom att ta befäl över de militära förband som befann sig i huvudstaden. Statsvälvningen var lyckosam för kungen och han spärrade in riksrådet på Stockholms slott för att sedan avkräva dem en trohetsed. Efter statsvälvningen sammankallade Gustav III även riksdagens ständer och höll ett tal för riksdagsmännen samt lät dem underteckna 1772-års regeringsform vilken gav kungen ett betydligt större politiskt inflytande än tidigare. I och med detta fick frihetstiden ett abrupt slut och ersattes som epok av den gustavianska tiden.

Hur motiverade Gustav III sin statsvälvning 1772 för Skara stifts prästerskap?

Gustav III var beroende av kyrkans stöd för att kunna sprida både information om sin statsvälvning och även för att kunna rättfärdiga densamma. Att kungen var beroende av kyrkan framgår inte minst av den tydlighet med vilken han i ett brev från den 24 augusti 1772 förmedlade att konsistoriet i Skara stift skulle sprida hans vilja till alla prästerna i stiftet vid alla prästmöten, visitationer och andra lämpliga tillfällen. Dessutom försäkrade Gustav III om sin kungliga nåd, ynnest och välvilja mot de präster som levde efter hans önskan att föra folket tillbaka till en sann gudstro och dessutom själva såg till att leva med en ostraffbar vandel. På samma vis uttryckte kungen tydligt i sitt tal till ständerna den nionde september 1772 att prästeståndets ledamöter i riksdagen skulle föra vidare information om det nya styrelseskicket, de nya politiska idéerna och förordningarna till resten av prästerskapet ute i landet: *fortplantan dessa tankesätt med grann akt, bland edra hemmavarande medbröder.*

Gustav III meddelade konsistoriet i Skara stift att han äm-

Gustav III i uniform med den vita frihetsbindeln på armen vilken bars som ett tecken för de kungatrogna under statsvälvningen 1772. Av Alexander Roslin, 1772.

nade skicka den nya regeringsformen omgående efter att den blivit tryckt. Därtill beordrade Gustav III konsistoriet att se till att hela prästerskapet i Skara stift avlade trohetsed till honom och att dessa eder skulle sändas skyndsamt till Stockholm. Det är tydligt att kungen därigenom ville säkra sitt stöd hos kyrkans företrädare ute i landet och att det inte räckte med ständernas lydnad i Stockholm. Kungen beordrade också att prästerna i Skara stift skulle se till att föra tillbaka folket till en god gudstro då han menade att gudlöshet spridit ut sig i riket: *är äfven at räkna det, at en sannskyldig gudsfrugtan värkas aftagit, medan säkerhet och gudlöshet utspridth sig öfwer Rikets gräntser; ty kunne wi ej inom os äga en rätt sinnes ro, eller försäkra os om någon välsignelse till det förnyade Regerings sätt, innan Swerges inbyggare våra trogne undersåtare, med en alfvarlig bot och bättring wända sig till den förstörande guden.* Gustav III avsåg att hans budskap och andra nyheter kring det nya regerings sättet skulle förmedlas till folket genom prästerna. Om denna utspridda gudlöshet som Gustav III beskriver i sitt brev var hans verkliga uppfattning kan utifrån hela källmaterialet ifrågasättas. Troligen var det ett retoriskt knep för att få prästerskapet på sin sida, konsistoriet i Skara stift var dock positivt inställt till detta budskap. Det framgår oavsett att Gustav III ansåg att han hade Guds stöd i genomförandet av statsvälvningen och denna övertygelse delades av konsistoriet i Skara stift.

Hur mottogs Gustav III:s skrivelser och befallningar av konsistoriet i Skara stift?

Genom studiet av Skara stifts konsistoriums protokoll över Gustav III:s brev och cirkulärbreven från konsistoriet har det gått att utläsa en lojalitet hos konsistoriet gentemot kungen.

Konsistoriet återgav sanningsenligt innehållet i breven i sina protokoll. Det framgår också att konsistoriet åtlodde Gustav III:s befallningar eftersom prästerskapet i Skara stad och andra ämbetsmän i staden sammankallades omgående för att avlägga trohetsed till kungen efter att konsistoriet mottagit kungens instruktioner om detta. Konsistoriet såg också till att inhämta skriftliga trohetseder från hela Skara stifts prästerskap för att sedan skicka vidare dessa till kungen. Brevet som skickades från Gustav III den 24 augusti, i vilket kungen särskilt beordrade prästerskapet att de skulle föra tillbaka folket till en sann gudstro mottogs med stor entusiasm av konsistoriet i Skara.

Konsistoriet omnämde brevet som *detta förträffliga brev* och ansåg det nödvändigt att sprida innehållet i brevet från stiftets predikstolar. Dessutom menade konsistoriet att detta budskap var såpass viktigt att prästerskapet i stiftet påbjöds att bereda folket genom lämpliga ord innan budskapet lästes upp: *Til den andan finner Consistorium nödigt och tjänligt, at det warder uti kyrkorne, å predikstolen, församlingarne i hwarje prosteri föreläsit, hwilke förut böra med lämpelige ord beredas til upmärksamt afhörande.*

Gustav III:s tal till ständerna 21 augusti 1772 trycktes och sattes upp i många kyrkor i runtom i landet. Här i Varnhems klosterkyrka. Foto: Carl Jälknäs.

Carl Jälknäs

Nils Hjertén 1934–2024

Vår förutvarande styrelseledamot och en av dem som initierade vårt sällskaps tillblivelse 1992, Nils Hjertén, avled i Vänersborg den 31/10 i en ålder av 90 år. Hans närmaste är maken Margareta, fem barn och barnbarn.

Nils föddes i ett prästhem i Sävere. Efter studentexamen studerade han i Göteborg, Stockholm och Uppsala. Från början ville han bli bibliotekarie eller arkivarie och läste humanistiska ämnen innan han började läsa teologi. Nils blev filosofie och teologie kandidat och prästvigdes i Skara i december 1963 och blev efter olika tjänstgöringar komminister i Öglunda (1968), Lidköping (1971), kyrkoherde i Töreboda (1976) och i Vänersborg (1989). Han var kontraktsprost såväl i Vadsbo som i Väne kontrakt.

Nils kom hade en enastående kunskap om Skara stift och dess personhistoria. Han var också ovanligt flitig att skriva minnesord över avlidna präster i olika tidningar och medverkade i utgivningen av Minnesteckningar. Hans stiftshistoriska kunskaper kom väl till pass i styrelsearbetet för Skara stiftshistoriska sällskap och han medverkade i flera av sällskapets publikationer. Tillsammans med Bengt O.T. Sjögren skrev han boken *Biskopsporträtt i Skara stift* (2003).

Nils blev något av stiftets älderman, under många år en frejdad ordförande i emeritusföreningen för präster. Fysiskt var han obruten långt upp i åren och behöll sin intellektuella förmåga ända till slutet, alltid intresserad att följa med i vad som hände i stift och rikskyrka.

Med de många intressen han hade följde också medlemskap i ett flertal olika föreningar. Ett av dessa intressen var tåg och järnvägar liksom läsning av tågtabeller.

Requiescat in pace et lux perpetua luceat ei

Styrelsen för Skara stiftshistoriska sällskap genom ordföranden Johnny Hagberg

Nils Josef Linnarssons prästmötesavhandling

Vid prästmötet i Skara den 30 juli till den 1 augusti 1878 var kyrkoherden i Falköping, teologie doktorn och kontraktsprosten Nils Josef Linnarsson (1833–1904), preses. Han hade då skrivit avhandlingen *Om Skapelsen och försynen. Aforismer*, ett arbete på endast 54 sidor.

I nitton korta, koncentrerade kapitel, utvecklar han sitt ämne på ett sätt som visar att han väl behärskar de presenterade frågeställningarna med hänsyn tagen till sin samtids sätt att se på dem, ibland med egna originella bidrag. Det är en bedrift att på ett så begränsat, aforistiskt utrymme teckna ett perspektiv från skapelse till fulländning.

Skapelsen ur intet

Gud är den heliga kärleken. Han har i sin evighet ett fullkomligt föremål för denna sin kärlek, den enfödde Sonen. Men han ville också i en ändlig värld uppenbara sin härlighet och göra en oändlig mångfald av skapade varelser lyckliga och saliga i gemenskap med honom och låta dem få del av denna kärlek. Därför skapade han världen.

Vi har som människor ett behov av att se en yttersta orsak till allt det som finns till. Det vore orimligt att tänka sig att denna till sitt liv vore lägre i förhållande till de väsen som intar den högsta platsen i den skapade världen. Därför måste denna orsak vara personlig och världen beroende av den.

Om världen blivit till genom Gud som den yttersta orsaken, betyder det att den skapats av intet. Detta utesluter dock inte att Gud under skapelsens gång kan ha anslutit till de villkor som funnits i det som tidigare skapats, endast att Gud inte skapat världen av ett material som varit till oberoende av den gudomliga skaparakten.

Om världen före sin skapelse av evighet funnits som en möjlighet i Guds tanke, kan man säga att världen ägt en ideell preexistens i Gud, vilket också vissa ställen hos Paulus verkar ge vid handen.

Men att världens existerar förklaras inte av att den av evighet varit tänkt av Gud. Det fordrades en akt av Guds fria självbestämmande, något som dock inte innebär att Gud kunde ha underlåtit att skapa världen. Gud är fri, eftersom han hämtar motiven för sin verksamhet ur sitt eget väsen. Men lika visst som Guds absoluta frihet utesluter allt yttre tvång, utesluter den även allt godtycke.

Andra teorier om Gud och världen

Sedan vänder sig Linnarsson till andra teorier om världen, som står i mosats till den kristna uppfattningen.

En sådan är materialismen. Den menar att allt är till ur materien och i denna inneboende kemiska och fysikaliska krafter. Det som vi kallar andligt är ett uttryck för materiens verksamhet.

Linnarsson tar avstånd från den uppfattningen. Att sådana åsikter har kunnat göra sig gällande är ett bevis för att de högre mänskliga intressena, denhängivna kärleken till det goda och rätta och den personliga kampen mot synd och orättfärdighet, trängts tillbaka för materiella fördelar och sinnlig njutning. Man tror på sådana teorier, därför att man vill ha stöd för en världslig och av Gud oberoende livsriktning. Men det faktum att samvetet existerar medger inte att vår tillvaro bestäms uteslutande av naturnödvändighet. Dessutom är det för varje sunt tänkande människa orimligt att förklara uppkomsten av en ändamålsenlig värld genom att hänvisa till blint verkande orsaker.

Linnarsson vänder sig sedan mot de darwinistiska teorierna med en rad argument. Bland annat säger han, apropå Darwins tanke på att urorganismen eller några få urorganismer uppkommit genom något slags skapelse, att man då lika gärna kunde anta att de olika arterna kommit till genom samma skaparkraft. Skaparen får inte mera ära av att hans förhållande till den organiska världen begränsas till att han skapat en urcell. Om man reducerar Guds verksamhet till ett sådant minimum är det inte långt till den materialistiska ateismen.

Vad beträffar panteismen, som i någon mening sätter ett likhetstecken mellan Gud och världen, blir den praktiska konsekvensen ett förnekande av den andliga personlighetens frihet. Om den ändliga världen inte är något annat än det absolutas egen självutveckling, så får den i varje ögonblick prägel av det absolutas egen nödvändighet.

Också den på Linnarssons tid aktuella svenska filosofen Christopher Jacob Boströms uppfattning om Gud drabbas av Linnarssons kritik. Denne anser visserligen att Gud har självmedvetande men vill fränkänna honom all viljeverksamhet, därför att han anser att en sådan endast kan tillkomma ändliga personer som är stadda i utveckling och kan välja olika mål för denna utveckling. Men därav följer att Boström inte kan instämma i uppfattningen att den ändliga världen har uppkommit genom Guds allsmåktiga kärleksvilja

Skapelsen, Treenigheten och Skriften

Det ligger nära till hands att från den kristna livserfarenhetens ståndpunkt a priori anta, att också vid den ursprungliga världsskapelsen de tre personerna i gudomen samverkade på ett sätt som motsvarar deras samverkan, när det gällde att åstadkomma vår frälsning.

När det handlar om skapelseberättelsen är det viktiga att förstå att de två första kapitlen i första Mosebok blivit skrivna i ett religiöst intresse. Där sägs oss vad inga naturvetenskapliga undersökningar kan göra gällande, men som inte heller med några av sådana undersökningar grundade giltiga skäl kan förnekas, att himmel och jord i Guds skaparvilja har grunden för sin existens.

Denna sanning uttalas inte i abstrakta termer utan, som fallet i allmänhet är med de i bibeln meddelade religiösa sanningarna, i konkret åskådighet. Därigenom är den framställda sanningen ägnad att göra ett mera levande intryck än som vore möjligt, om samma sanningar blivit uttalade i form av abstrakta begrepp.

Så sägs i den bibliska skapelseberättelsen inte helt enkelt, att hela den ändliga världen skapats genom Guds allsmåktiga vilja, utan här framställs hela skapelsen såsom en produkt av ett gudomligt skaparord. Här talas inte heller endast om att himmel och jord på ett sådant sätt blivit till i kraft av Guds skaparvilja, utan att han gjort de enskilda föremålen i naturen, himlafästet, vatten och land, sol, måne och stjärnor, växter och djur och till sist människan.

Människan som Guds avbild

Den jordiska skapelsen når sin fulländning i människan, som med ena sidan av sin varelse tillhör naturen, men i avseende på den andra, högre sidan av sitt väsen, är upphöjd över denna. Hon ”står inom den jordiska skapelsen såsom Guds avbild och representant, ett underbart föreningsband mellan tvenne världssfärer”.

Människan skapas till Guds avbild. Denna likhet förutsätter

utan tvivel en djupare liggande inre väsenslikhet mellan människa och Gud. Vi kan, säger författaren, se denna likhet däri, att människan är en personlig, med självmedvetande och frihet utrustad varelse och som sådan ställd över naturen och bestämt till att i livsgemenskap med den personlige Guden förverkliga ändamålet med sin skapelse. Då vi säger, att den till Guds avbild skapade människan liknar Gud också därigenom att hon är fri, får vi inte förbise, att absolut frihet tillkommer Gud ensam, och att följaktligen den frihet, som bör tillerkännas människan, är relativ.

Linnarsson yttrar sig även om människosläktets artenhet. Omöjligheten av människosläktets artenhet och dess härkomst från ett enda människopar kan inte bevisas. Starka skäl talar istället för möjligheten därav, även om detta aldrig kan visas genom mänsklig forskning. Men den är därför inte mindre viss för den tro som har sin grund i den gudomliga uppenbarelsen.

Gud skapade människan till man och kvinna. Men på grund av den mera självständiga och härskande ställning, som mannen intar, och väl även med avseende på den relativt skapande mankraften, betecknas mannen som den, som omedelbart och fullständigast återger Guds bild och avspeglar hans härlighet. Kvinnan, tagen av mannen, är däremot mannens andra jag, hans avbild och ära. Hon är således mera medelbart Guds avbild (1 Kor 11: 3ff).

I det förhållande, som finns mellan man och kvinna, kan vi med skäl spåra en reflex av förhållandet mellan Gud fadern, och Guds son. Fadern är gudomens källa, men som Fadern har liv i sig själv, så har han även sett till att Sonen har liv i sig själv. Så äger även denne, om också inte med samma karaktär av ursprunglighet, gudomslivets fullhet i sig och är Guds härlighets sken och hans väsens rätta avbild.

Här vill författaren gå ett steg längre, då han ser, att den nära förbindelsen mellan man och kvinna i äktenskapet får en högre fulländning till det gemensamma barnet. På det sättet motverkas den bismak av självskhet som ligger i den ömsidiga hängivenheten mellan två personer. Detta vill han nu likna vid den gudomliga kärleken mellan Fadern och Sonen som fullkomnas genom deras gemensamma kärlek till den av dem båda utgående Anden.

Änglarna viktiga för tron

I avhandlingen finns också ett avsnitt om änglarna. Änglarna är ur trons synpunkt betydelsefulla. Som andar är de personliga, med självmedvetande och frihet begåvade varelser. Deras personliga inriktning måste ursprungligen ha varit god, eftersom man inte kan tänka sig att något ont kommer från Gud.

Det är med avseende på synden viktigt att veta att det finns skapade, personliga varelser som inte är fallna. Det bekräftar nämligen att synden inte är given i och med den ändligt personliga tillvaron och med nödvändighet tillhör denna.

Den mänskliga synden som ett resultat av den fallne ängeln, djävulens, frestelse får en i någon mån förmildrad karaktär, i förhållande till om människan utan en sådan frestelse på ett mer självständigt sätt gett upphov till det moraliskt onda i världen. Därmed ligger också själva möjligheten till återlösning närmare.

Guds fortsatta skapelse och hans försyn

Men kan tala om Guds uppehållande verksamhet som en fortsatt skapelse, men den får inte tänkas som en i ordets egentliga mening fortsatt skapelse. Då skulle man inte längre med rätta kunna tala om någon organisk utveckling inom den skapade världen. Alla förändringar inom densamma skulle endast vara

nya insatser av Guds allsmåktiga skaparkraft.

Det skapade var gott i den meningen, att det motsvarade den gudomliga skapelseplanen. Det hindrar inte, att det kunde ligga i Guds plan, att det skapade till en början skulle vara till i en lägre och ofullkomligare existensform för att sedan genom en normal utvecklingsprocess övergå till en högre.

Vad särskilt beträffar människan, måste vi anta, att hennes godhet inte var den fulländade rättfärdighet, som förutsätter ett medvetet tillägnande av och fasthållande vid det goda i motsats till den medvetna möjligheten att kunna bestämma sig handla mot Guds vilja.

Men Gud inte endast uppehåller världen utan han är fortsatt verksam och leder den mot det mål som han har avsett. Han gör det genom samma kärlek som förmått honom att skapa den. Det är denna ledning som avses när ordet försyn används. Denna försyn förutsätter alltså en Gud som står i ett fritt personligt förhållande till den ändliga världen.

Men i motsats till en deterministisk världsåskådning måste man anta, att om Gud vid skapelsen haft ett etiskt syftmål, så måste den av honom skapade världens relativa självständighet hos de personliga varelserna framträda som frihet. Det är en frihet som från Guds sida innebär en fri självbegränsning. Avsikten med Guds verksamhet i sin försyn är då att utan kränkning av de ändliga varelsernas relativa frihet leda utvecklingen till det mål, som avsetts.

Detta är den allmänna försynen men det finns också en särskild som gäller människan och i synnerhet de trogna.

Människan har frihet att välja en annan väg än den Gud utstakat. Men Gud har många medel att motverka ett sådant val. Även om Gud inte avhåller människan från det onda, så visar han genom de lidanden som synden medför att han inte vill det onda.

Den ofrid som människan upplever är att betrakta som ett immanent syndastraff. Det är visserligen ett uttryck för Guds vrede över synden men samtidigt en impuls till bättring och omvändelse så länge nådens tid varar.

Men för att en människas hjärta ska kunna vinnas fordras en mera positiv uppenbarelse av Guds kärlek än dem som ges i den allmänna uppenbarelsen. I den särskilda uppenbarelsen genom Kristus har vi fått ett högsta bevis från den på kärlek grundade gudomliga försynen.

Det är målet för Guds ledning att människorna ska föras till mottaglighet för nåden i Kristus. De ska i honom få de andliga livskrafter som behövs för att köttet ska dödas och tillväxt och förkovran ska kunna ske.

Hoppet om fulländning av skapelse och försyn

När så Linnarsson i slutavsnittet kommer in på målet för skapelsen och den gudomliga försynen, uttrycker han sig på tagligt hoppfullt. Även om vi inte har rätt att anta att alla personliga varelser låter sig vinnas av Guds kärlek, så kan vi ändå vara förvissade om att Gud i det stora hela ska uppnå de mål som han har satt för sin skapelse och för sin försyn. Detta sedan alla fientliga motståndare övervunnits och världen är full av Guds härlighet och Gud blir allt i alla (1 Kor 15: 25–28).

Karl-Erik Tysk

Tre stift i historiskt möte i Mariestad

Pastor loci, kyrkoherde Willem-Jan Fens fungerade som värd och hälsade välkommen till Mariestad.

En sensommarlördag brukar Göteborgs stiftshistoriska sällskap anordna en stiftshistorisk dag, någonstans i stiftet. Det brukar bli buss från Göteborg till stiftets utmarker, kanske till Skee, Hyssna eller Drängsered.

Detta år hade göteborgarna beslutat sig för att gå över stiftsgränsen och förlägga den stiftshistoriska dagen till Mariestad. Varför skulle den gamla residenstaden vid Väneren intressera göteborgare?

Jo, där finns ju en domkyrka – som med fog kan kallas för en sådan, även om det numera är 377 år sedan som det fanns en stiftschef bosatt i staden. Sedan dess har domkyrkan med sitt dominerande läge ”bara” varit kyrka åt stadsförsamlingen, även om den vid vissa tillfällen fungerat som mötesplats i stiftssammanhang.

Fil. dr Jakob Lindblad.

Domkyrkan i Mariestad ger nämligen viktiga ledtrådar i hur den äldsta domkyrkan i Göteborg såg ut. Detta utreddes av fil. dr Jakob Lindblad i den ena av de båda föreläsningar som bildade det huvudsakliga innehållet i den stiftshistoriska dagen.

Mariestads domkyrka är en av få kyrkor i Sverige som är byggda på 1500-talet. Det finns tydliga likheter med Sankta Klara kyrka i Stockholm. I början av 1900-talet återfick domkyrkan i Mariestad sin silhuett med en hög spira när kyrkan renoverades under ledning av arkitekten Folke Zettervall.

Men det finns alltså tydliga kopplingar till Göteborg, där både den gamla Gustavi domkyrka och den ännu kvarstående Christinæ kyrka har likheter med Mariestad.

Den stiftshistoriska dagens första inslag var ett föredrag som skrivits och som också var tänkt att framföras av professor em Anders Jarlert, ordförande i Göteborgs stiftshistoriska sällskap. Han hade dock tyvärr blivit sjuk, men hans föredrag framfördes på ett utmärkt sätt av teol. dr Ingvar Bengtsson. Föredraget handlade om etablerandet av Mariestads superintendentia, om fenomenet superintendentior och deras omvandling till biskopsstift. Även Göteborgs förste stiftschef var en superintendent.

Deltagarna fick tillfälle till rundvandring i domkyrkan, och även möjlighet till att få se domkyrkans historiska textilier.

Till den stiftshistoriska dagen hade medlemmarna i de stiftshistoriska sällskapen i Skara och Karlstad inbjudits. Det hade dock kunnat komma fler västgötar och värmlänningar. Förhoppningsvis kan de kunskapsrika föredragen bevaras i någon form.

Pastor loci, kyrkoherde Willem-Jan Fens fungerade som värd och hälsade välkommen till Mariestad. Föredragshållarna avtackades av vice ordföranden i Göteborgssällskapet, Anders Brogren.

Carl-Johan Ivarsson

Slädene kyrka 100 år 1924 - 2024

Slädene webb flygfoto Stefan Janson

En gammal men alltid aktuell historia om makt, politik, goda viljors kraft och en ekonomisk realitet finner vi i historien om Slädene kyrka.

Mellan 1100 – 1700

En felaktig uppgift är att Slädene gamla kyrka skulle ha tillkommit under 1600-talet. Det stämmer inte. Däremot fanns en kyrka på den gamla kyrkplatsen år 1583. En kyrkoherde vid namn Jonas Magni gjorde då anteckningar om en nattvardskalk som kommit på avvägar, alltså fanns en kyrka som firade mässa på platsen då.

Vid Slädene kyrkmur finns också en runsten från 1100-talet med orden ”Rannvig gjorde detta minnesmärke efter Svenung, sin make”. Enligt en sägen användes stenen som ett stöd för en enkel klockstapel, kanske för att den djupa fåran i toppen var lämplig för det. Genom Biskop Brynolf I Algots-son, som ägde Slädene gård på 1200-talet, och en rad annan relaterad dokumentation, framgår att kyrkan var ordentligt förfallen på 1700-talet. Den kyrka som då beskrevs ska ha fått sitt virke i ek ifrån Värmland. De dokument som beskriver detta uppger att kyrkan var ”24 alnar lång, i choret 9 och i den övriga delen 12 1/2 alnar bred och 7 alnar hög”.

Gavlarna var då klädda med spån och brädor på sidorna. Det var alltså en träkyrka utan torn. En klocka hängde i trästapel, precis som i nutid.

På dagens kyrkplats finns:

- Solkors med dubbelsten
- Åtta stycken hjulkors i kalksten längs med muren
- Runsten i hörnet av främre kyrkmuren

Herremännens klagan

På 1600-talet var det de bättre bemedlade markägarna som fick bära ansvaret för kyrkornas byggande och underhåll. Det var givetvis ett ekonomiskt åtagande som inte alltid var det man önskade prioritera. En efterträdare på Slädene gård var Olof Schönström. Efter en översyn av ägorna kunde han snabbt konstatera att Slädene som kyrkplats var eftersatt på

flera områden. Hans konstaterande föregicks av ett evigt skrivande om kyrkans skick och bemanning under en längre tid på 1600-talet. Det hela ledde så småningom fram till att general Eric Lybecker lämnade in en begäran hos kungen att ta tag i prästens usla arbetsmiljö.

Denna träkyrka skulle raceras i enlighet med Kungl. Maj:ts resolution av den 7/12 1682 angående det orimliga, att kyrkoherden hafver flera församlingar och kyrkor, än de högtidligen med vanlig och behörig gudstjänst kunna upprätta.

För många kyrkor och usel personal

Den strategiske generalen uttryckte med andra ord att det fanns för många kyrkor i förhållande till antalet präster. De fick resa runt bland otalet kyrkor och flera av kyrkorna var dessutom i så dåligt skick att det var med risk för hälsan, en del till och med livet då rasrisk förelåg. Med tiden verkade det gå utför ännu mer. Sedan klagade även överste Olof Schönström år 1766 på kompetensbristen hos kyrkans personal. Detta framgår i en skrivelse, med stöd av Kyrkoordningens 14 kap 11§, med ord som är en tydlig önskan: det vore lika bra att riva kyrkan!

Denna lilla träkyrka i avseende på kristendomens utbredande bör anses skadlig, emedan prästerskapet måste dela sitt arbete till sina åhörars undervisning, och emedan av en så liten socken består klockaren så obetydlig lön, att man därför ej kan vänta någon så skicklig person, som kan uppfylla sina åliggande angelägna skyldigheter... eller befrämja den nödiga kristendomsundervisningen.

Prästerna fick alltså nyttja sina församlingsmedlemmar för att kunna genomföra den undervisning som ålagts kyrkan. Klockaren, som annars vanligen delade arbetet med prästen, var tydligen en svår felrekrytering. Klockarlönen var dessutom så låg att personalrekryteringen blev därefter. Kristendomsundervisningens kvalitet blev lidande av allvarliga brister i såväl lokalförsörjningsplanerna som personalpolitiken.

Lokalförsörjningsplan anno 1760

Överste Schönström uttryckte sig klart på en annan avgörande punkt: det var helt onödigt att underhålla en träkyrka på en skoglös ort! Den synpunkten hade sin uppenbara poäng förstås. Men han fick mothugg av lantmätaren som uppgett att det visst fanns tillräckligt med bra skog i Slädene att använda till kyrkan.

Även löjtnant Bäärnhjelm, ägaren till fräsegården Possegården, klagade över läget. Han fick medhåll av självaste kyrkoherde Wennergren. Domkapitlet drog däremot länge på svaret. Sent omsider förklarade man dröjsmålet med att det varit byte av både landshövding och biskop i stiftet. Förslaget som domkapitlet återkom med, var en rekommendation att moderkyrkan i Levene skulle byggas ut och snyggas till och så ersätta Slädene kyrka för församlingsborna.

Den bakomliggande orsaken till adelsmännens ovilja att behålla kyrkan i Slädene bottnade troligen till stor del i att de inte ville betala för underhåll och byggnationer. Alla tänkbara hinder målades envist upp. Även sockenborna fick höra hur ogudaktiga och ointresserade de var av den kristna tron, rentav så illa att evangelium var bortkastat på dem.

Sockenbornas protester

Sockenborna protesterade dock och kungen hörsammade deras begäran. 1762 fick de sin begäran att behålla sin kyrka i Slädene erkänd. Men kammarkollegiet gjorde ett tillägg om att reparationerna skulle utebli, vilket kungen diplomatiskt gick med på. Det var ett ekonomiskt och kyrkopolitiskt genidrag. Med den skrivelsen blev det byborna själva som med egna medel måste underhålla kyrkan fram till 1848. Det var ekonomiskt betungande och energikrävande. Till slut stod de inför en krass verklighet: kyrkan måste rivras. Därmed var dock inte det sista kristna ordet sagt i Slädene församlingshistoria. Det kom nämligen en synnerligen driftig kvinna till bygden som kunde få fart på krafterna.

Missionär Ingegärd Ehn

1904 skrevs en årskull förväntansfulla unga kvinnor in vid Skara Småskolläraryrke-seminarium, som lärarutbildningen för kvinnor hette då. En av dessa var den då unga Ingegärd Ehn som också bar på en annan stark längtan: hon ville bli missionär.

Ingegärd vigdes till missionär i Svenska kyrkan vid Skara domkyrka 1915 och hennes första uppdrag startade i Rhodesia i oktober. Året därpå kom hon till missionsstationen i Mnene där hon grundade och arbetade fram en flickskola. Ingegärd var välutbildad och kunnig inom allt en missionär behöver. Hon var lärare och sjuksköterska och klarade utmaningarna kopplade till liv och hälsa långt ifrån större resurser och bekvämligheter.

Den gamla hembygden fick efter många år återse sin Ingegärd, men hon blev ledsen av att se bygden sakna en andlig samlingsplats. Slädene hade stått utan kyrka alltjämt efter att den gamla rivits 1848. Det blev den hemvändande missionären som gjorde något åt saken 1922. Efter många år av arbete ”i mörkaste Afrika” kom Ingegärd att arbeta hårt för att bygga ett nytt kapell, vilket blev till och invigdes av biskop Hjalmar Danell den 26 augusti 1924. Då var inte Ingegärd närvarande för hon hade återvänt till ”sitt folk” i Rhodesia.

Första barnet som döptes under gudstjänsten var Ingegärds brorsdotter Britta Ehn. Då var det som kom att heta Slädene kapell ännu inte helt färdigställt.

Ingegärd fortsatte undervisa och vårda sjuka på missionsfältet fram till sin död den 25 oktober 1930. Ena dagen höll hon kristendomslektion och den andra fick hon sin grav på kyrkogården i sitt älskade Mnene.

Hemmansägare Anders Dalgren

Det krävs gemensamma krafter för att bygga ett kapell. I Slädene stod man först med utmaningen att hitta mark för bygget. Att sen samla människor till ett handfast arbete och avsätta resurser för bygget var ett företag i sig också. Ingegärd Ehn hade lyft frågan och engagerat sockenborna till ett samla sina krafter. Det blev Anders Dalgren som kom att vara en av de främsta som satte händerna till att fortsätta arbetet.

Anders Dalgren var hemmansägare på den gamla fräsegården Possegården. Han samlade tillsammans med Ingegärd in pengar genom dagsverken för allt som behövdes för att starta bygget. Anders, som hade mark i direkt anslutning till den gamla kyrkogården, skänkte den mark som behövdes för kapellet. Detta eftersom man inte fick bygga nytt på den gamla kyrkogården. Utöver allt arbetet med kyrkbygget, var han även kyrkvärd och kyrkvaktare, och trogen sina åtaganden fram till sin död 1959.

Återigen en kyrka i Slädene

Församlingen sammanträdde i november 1922 och i januari 1923 fanns en byggnadsstyrelse. En stiftelse bildades i mars 1923 och den 26 augusti 1924 stod kapellet redo för invigning. 1957 sammanfördes Slädene och Sparlösa till en samfällighet och kapellet blev därigenom församlingskyrka. I dag finns intresse främst för dop och vigslar när kyrkan omges av härlig grönska och solsken, väl värt en utflykt till en vacker bygd.

Titti Fabritius

Välkommen som medlem!

Det här får du som medlem:
Medlemsblad 4 gånger per år
Inbjudningar till boksläpp
Inbjudan till årsmöte och föredrag
Information och recensioner av böckerna i webbshop

NYA MEDLEMMAR

Titti Fabritius	Götene
Stefan Lindberg	Västerlanda
Torbjörn Rydfalk	Fristad
Roy Saarinen	Tammerfors Finland
Ulf Lycke	Alingsås
Jan Nordstrand	Kullavik
Bo Andersson	Norra Björke
Sophia Sahrin Granevik	Lidköping
Christer Svahn	Eksjö

MEDLEMSINFORMATION

Årsavgiften är 150 kr.
Bankgiro: 5812-8166
Swishnummer: 123 303 59 46
BIC=SWEDSESS
IBAN: SE45 8000 0828 9102 4883 5274
Anmäl ändrad adress eller titel till registeransvarig Ulla Falk, Hattmakaregatan 10, 532 33 Skara, munkgarden@telia.com

Tillönskas alla medlemmar i Skara stiftshistoriska sällskap

Hitta din nästa bok i webbutiken

skarastiftshistoriska.nu

Medeltida Maria-skulpturer i Skara stift

Roland Rahn (2002)
(Ord.pris 190,-) **NU 99,-**

Ett fönster mot den himmelska kyrkan

En vänskrift till Alf Härdelin. Red. Johnny Hagberg (2007)
(Ord.pris 120,-) **NU 99,-**

Avlatsbrev från Västgotadelen av Skara stift.

Red. Johnny Hagberg. (2006)
(Ord.pris 120,-) **NU 99,-**

Musikpaketet

NU!

350,-

- **Sånger till fyra kyrkofester** i Skara stift. Ann-Marie Nilsson (2011). *Ord.pris 60,-*
  - **Then Svenska Psalmeboken 1582** med inledande kommentarer. av Otfried Czaika (2016). *Ord.pris 120,-*
  - **Klangrum. Orglar i Skara stift.** Med CD. Red. Robin Gullbrandsson (2017). *Ord.pris 240,-*
  - **Söderling- en västsvensk orgelbyggarfamilj.** Jan H Börjesson (2019). *Ord.pris 120,-*
- Hela paketet: 350,- Ord.pris 540,-**

Priserna gäller fram till 28 februari 2025 eller så länge lagret räcker. Större upplagor av Stiftshistoriska sällskapets böcker kan också beställas direkt genom ordf Johnny Hagberg, se nedan.

SKARA STIFTSHISTORISKA SÄLLSKAP

STYRELSE

Ordf. Johnny Hagberg, Skara
Telefon: 070-550 00 98. E-post: jonnyhagberg52@gmail.com

Vice ordf. Lena Maria Olsson Floberg, Vänga
Skr. Robin Gullbrandsson, Trevattna
Kassaförvaltare Gunnar Wilsson, Skara
Markus Hagberg, Skara
Fredrik Hägg Lund, Borås
Judith Fagrell, Skara
Helena Långström Schön, Skara
Karin Nelsson, Lovene